МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра управління та адміністрування

Кваліфікаційна робота(проєкт)

магістр
(рівень вищої освіти)

ВПЛИВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Виконав: студент другого курсу, групи 8.2814-з
Спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код і назва спеціальності)

освітньої програми «Публічне управління та адміністрування»
(назва освітньої програми)
Одаренко Альона Віталіївна
(ініціали та прізвище)

Керівник: Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент Фурсін О.О, доцент кафедри управління та адміністрування, професор, кандидат наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Кафедра управління та адміністрування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код та назва)
Освітня програма Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри д.філос.н.,
проф.Воронкова В.Г. _____
«___» _____ 2026 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Одаренко Альона Віталіївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) *Вплив культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства*
керівник роботи *Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «27» 02.2025 року № 318-С
2.Строк подання студентом роботи 01 лютого 2026 р.
3.Вихідні дані до роботи 1. Формування плану. 2. Формування гіпотези дослідження. 3. Аналіз літературних джерел за останні п'ять років. 5. Методологія дослідження.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) *1. Теоретико-методологічні засади культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства. 2. Аналітико-дослідницькі виміри та напрями удосконалення культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Функції правового визначення поняття «культурна спадщина» у законодавстві України. Теоретичні підходи до розуміння національної ідентичності. Соціологічна операціоналізація «впливу культурної спадщини» як сукупності вимірюваних механізмів.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління	01.11.2025	
Розділ 2	Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління	01.02.2026	
Нормоконтроль	Венгер О.М., к.п.н., доц. кафедри управління та адміністрування		

7. Дата видачі завдання 30 червня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Проаналізувати теоретичні засади культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства	15.10.2025	
2	Сформувати понятійно-категоріальний апарат культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства	20.10.2025	
3	Обґрунтувати методологічні підходи, методи та інструменти аналізу культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства	25.10.2025	
4	Проаналізувати сучасний стан та інституційно-правові основи культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства	30.10.2025	
5	Дослідити проблеми культурної спадщини	15.11.2025	
6	Виявити ключові проблеми та бар'єри формування національної ідентичності українського суспільства	25.12.2025	
7	Оцінити вплив культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства	01.11.2026	
8	Розробити практичні рекомендації вдосконалення культурної спадщини та формування національної ідентичності українського суспільства	20.01.2026	

Студент _____ А.В. Одаренко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ М.А. Ажажа
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М.Венгер
(підпис) (ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Одаренко Альона Віталіївна. Вплив культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», науковий керівник Ажажа М.А. Запорізький національний університет. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні. Кафедра управління та адміністрування, 2026.

В кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні засади культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства. Окрему увагу приділено оцінці сучасного стану культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства. Досліджено вплив культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства. За результатами дослідження визначено перспективні напрями культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства та розроблено рекомендації по її удосконаленню.

Ключові слова: КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТЬ, ТРАДИЦІЇ, МОВА, КУЛЬТУРА, САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ, НАЦІЄТВОРЕННЯ, КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА.

ABSTRACT

Odarenko Alona. The Influence of Cultural Heritage on the Formation of the National Identity of Ukrainian Society.

Qualification work for obtaining a Master's degree in specialty 281 Public Management and Administration, scientific supervisor Azhaja M.A. Zaporizhzhia National University. Engineering Institute of Education and Science. Department of Management and Administration, 2026.

This qualification work examines the theoretical foundations of cultural heritage and its role in shaping the national identity of Ukrainian society. Particular attention is paid to assessing the current state of cultural heritage and its impact on the formation of national identity. The study investigates the specific influence of cultural assets on the self-perception of the Ukrainian people. Based on the research results, prospective directions for utilizing cultural heritage in strengthening national identity are identified, and practical recommendations for its improvement are developed.

Keywords: CULTURAL HERITAGE, NATIONAL IDENTITY, UKRAINIAN SOCIETY, HISTORICAL MEMORY, TRADITIONS, LANGUAGE, CULTURE, SELF-IDENTIFICATION, NATION-BUILDING, CULTURAL POLICY.

.

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 15

1.1. Поняття культурної спадщини та її структура в науковому дискурсі 15

1.2. Теоретичні підходи до розуміння національної ідентичності 28

1.3. Методологічні підходи до дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність 40

Висновки до першого розділу 56

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 58

2.1. Аналіз сучасного стану та викликів збереження культурної спадщини в контексті національної ідентичності українського суспільства в умовах воєнного стану 58

2.2. Пріоритетні напрями актуалізації культурної спадщини у процесі формування національної ідентичності українського суспільства в умовах воєнного стану в Україні 66

2.3. Діджиталізація процесу збереження та популяризації об’єктів культурної спадщини для формування національної ідентичності українського суспільства в умовах військових дій 77

2.4. Практичні рекомендації щодо вдосконалення культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства 85
Висновки до другого розділу 97
ВИСНОВКИ 100
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 105

ВСТУП

У сучасному світі, позначеному процесами глобалізації, культурної уніфікації та активного міжкультурного обміну, проблема збереження та формування національної ідентичності набуває особливої ваги. Для українського суспільства це питання є надзвичайно актуальним з огляду на історичні умови тривалої бездержавності, політику асиміляції та системного знецінення української культури, що здійснювалася впродовж століть. Саме тому культурна спадщина виступає не лише носієм історичної пам'яті, а й ключовим чинником самоусвідомлення нації.

Особливої актуальності тема набуває в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, яка супроводжується цілеспрямованим нищенням об'єктів культурної спадщини, спробами привласнення української культурної традиції та викривленням історичних наративів. У цьому контексті культурна спадщина постає як інструмент культурного спротиву, засіб забезпечення довготривалого виживання національних цінностей та фактор консолідації українського суспільства. Усвідомлення спільного культурного надбання сприяє зміцненню національної єдності, громадянської солідарності та почуття приналежності до української нації.

Водночас у процесі європейської інтеграції України зростає потреба у чіткому окресленні власної культурної ідентичності як повноправного суб'єкта європейського культурного простору. Культурна спадщина у цьому аспекті виконує подвійну функцію: з одного боку, вона забезпечує спадкоємність національної традиції, а з іншого – слугує засобом репрезентації України у світовому культурному просторі. Це актуалізує необхідність наукового осмислення ролі культурної спадщини у формуванні сучасної української ідентичності.

Не менш важливим є й соціальний вимір проблеми. В умовах трансформації суспільних цінностей, зміни ідентифікаційних моделей та

зростання впливу масової культури виникає ризик втрати зв'язку з традиційними культурними смислами. Дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність дозволяє визначити механізми передачі культурних цінностей між поколіннями та окреслити шляхи їх інтеграції у сучасне життя українського суспільства, зокрема в освітній і виховній сферах. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого наукового аналізу культурної спадщини як стратегічного ресурсу формування національної ідентичності, чинника культурної безпеки та духовної стійкості українського суспільства в умовах сучасних викликів і загроз.

Проблема впливу культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства отримала висвітлення у працях широкого кола українських науковців, які репрезентують історичний, культурологічний, філософський, соціологічний, правовий та управлінський напрями досліджень.

Системний філософсько-культурологічний підхід до аналізу ідентичності представлений у працях В. Г. Воронкової та В. О. Нікітенко, які розглядають культуру як ціннісно-регулятивну систему, що визначає вектори суспільного розвитку та формування колективної свідомості. У межах цього підходу культурна спадщина постає як основа гуманістичних орієнтирів і соціальної згуртованості, що є принципово важливим для національної ідентичності. Питання колективної та громадянської ідентичності досліджують Т. Воропаєва і Н. Авер'янова, які наголошують на ролі спільних історико-культурних смислів у процесах консолідації українського соціуму.

Історичні витоки національної ідентичності ґрунтовно проаналізовані у працях Л. Ю. Галухи, яка досліджує роль українських інтелектуалів XIX століття у формуванні національної ідеї, а також вплив ключових подій XX століття на трансформацію ідентифікаційних наративів. Проблему історичної пам'яті як чинника ідентичності розробляє О. Готра, яка розглядає пам'ять як механізм символічного зв'язку між поколіннями.

Вплив війни на культурну спадщину та ідентичність висвітлюють М. Грач і Л. Поліщук, які трактують руйнування культурних об’єктів як складову ідеологічної війни, спрямованої на знищення культурної пам’яті та ідентифікаційних маркерів українського суспільства.

Безпековий вимір ідентичності аналізує В. Ю. Вінков, який підкреслює, що в умовах війни культурна спадщина стає фактором психологічної стійкості та національної резильєнтності, підтримуючи відчуття приналежності до спільноти. Питання захисту спадщини у контексті російсько-української війни ґрунтовно досліджує І. Возний, який обґрунтовує тезу про необхідність розглядати охорону культурної спадщини як елемент системи національної безпеки та культурного суверенітету.

Окремий напрям становлять дослідження нематеріальної культурної спадщини. І. М. Григорчак аналізує міжнародні механізми її охорони та можливості їх адаптації в Україні, наголошуючи на ролі традицій, звичаїв і обрядовості у відтворенні культурної тяглості.

Регіональний вимір нематеріальної спадщини висвітлюють В. Борисенко та М. Борисенко, які доводять, що локальні культурні практики є базовим рівнем формування ідентичності, що інтегрується у загальнонаціональний культурний простір.

Виховний потенціал культурної спадщини розкриває І. Газіна, яка досліджує формування національної самосвідомості у дітей засобами української народної музики. Мовно-культурні аспекти самоідентифікації аналізує А. Литвиненко, зосереджуючись на молодіжному середовищі зрусифікованих міст і підкреслюючи значення культурно-мовної спадщини як чинника національного самовизначення.

Суттєвий внесок у розробку цифрового напряму зробила Т. О. Горбул, яка розглядає діджиталізацію культурної спадщини як складову розвитку цифрової культури та новий канал формування ідентичності. Подібний підхід розвиває К. О. Логвіненко, яка аналізує цифрові фотоархіви як інструмент збереження культурної пам’яті та підтримки національної ідентичності,

особливо актуальний в умовах війни та масової міграції.

Правове забезпечення охорони культурної спадщини досліджує Т.В. Мазур, яка розглядає її як інститут публічного права і наголошує на ролі держави у формуванні умов для збереження культурної ідентичності. Сучасні ініціативи та практики захисту спадщини аналізує Ю. Трач, акцентуючи увагу на ролі громадських і професійних спільнот у збереженні та актуалізації культурної спадщини в Україні.

Отже, аналіз наукових праць засвідчує, що культурна спадщина в українській науковій думці розглядається як багатовимірний чинник формування національної ідентичності – від історичної пам'яті та нематеріальних практик до цифрових форм репрезентації та інструментів культурної безпеки. Водночас у науковому полі простежується потреба у подальших комплексних дослідженнях, спрямованих на поєднання теоретичних моделей із прикладним аналізом сучасних практик актуалізації культурної спадщини в умовах воєнного стану, що й зумовлює актуальність обраної магістерської роботи.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та аналіз ролі значення культурної спадщини у процесі формування національної ідентичності українського суспільства, а також визначення її впливу на сучасні соціокультурні процеси.

Об'єктом дослідження є процес впливу культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства.

Предметом дослідження є вплив культурної спадщини на процес формування, збереження та трансформації національної ідентичності українського суспільства..

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

– дослідити поняття культурної спадщини та її структура в науковому дискурсі;

– проаналізувати теоретичні підходи до розуміння національної ідентичності;

– провести аналіз методологічних підходів до дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність;

– зробити аналіз сучасного стану та викликів збереження культурної спадщини в контексті національної ідентичності українського суспільства в умовах воєнного стану;

– провести аналіз пріоритетних напрямів актуалізації культурної спадщини у процесі формування національної ідентичності українського суспільства в умовах воєнного стану в Україні;

– зробити дослідження діджиталізації процесу збереження та популяризації об'єктів культурної спадщини для формування національної ідентичності українського суспільства в умовах військових дій;

– надати практичні рекомендації щодо вдосконалення культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечили системний та комплексний підхід до аналізу впливу культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства. Застосування методів теоретичного узагальнення та контент-аналізу дало змогу здійснити критичне осмислення наукових підходів до трактування понять національної ідентичності, культурної спадщини, історичної пам'яті та культурної політики, а також сформувати концептуально-теоретичний базис дослідження.

Метод компаративного аналізу використано для зіставлення вітчизняних і зарубіжних підходів до осмислення ролі культурної спадщини у процесах націєтворення та ідентифікації, а також для порівняння моделей охорони, актуалізації й популяризації культурної спадщини з метою виявлення можливостей адаптації кращих міжнародних практик до українських реалій, зокрема в умовах воєнного стану.

Метод моделювання покладено в основу розроблення узагальненої

концептуальної моделі впливу культурної спадщини на процеси формування національної ідентичності, яка відображає взаємозв’язки між матеріальними та нематеріальними компонентами спадщини, інституційними механізмами її збереження й актуалізації, а також соціокультурними практиками відтворення ідентифікаційних смислів у сучасному українському суспільстві.

Застосування системного підходу забезпечило цілісне дослідження культурної спадщини як складного багаторівневого соціокультурного феномена, що функціонує у взаємодії з історичною пам’яттю, освітніми, музейними, комунікаційними та цифровими практиками і виступає інтегруючим чинником національної ідентичності, поєднуючи культурні цінності, символічні наративи та суспільну свідомість.

Емпіричні та статистичні методи, зокрема аналіз офіційних статистичних даних, результатів соціологічних досліджень, експертних оцінок і аналітичних звітів, застосовано для виявлення масштабів втрат об’єктів культурної спадщини, оцінки стану культурної інфраструктури та визначення чинників, що впливають на ефективність збереження й актуалізації культурної спадщини як ресурсу формування національної ідентичності в умовах війни.

Метод аналізу ієрархій використано для структурування ключових складових впливу культурної спадщини на ідентифікаційні процеси, зокрема для визначення пріоритетності окремих напрямів (документування втрат, музейні та освітні практики, діджиталізація, підтримка нематеріальної спадщини, громадоцентричні ініціативи) у системі формування національної ідентичності українського суспільства. Графічний метод застосовано з метою наочної візуалізації взаємозв’язків між видами культурної спадщини, інструментами її актуалізації та результатами ідентифікаційних процесів.

Інформаційну базу дослідження становлять положення сучасних теорій національної ідентичності, культурної політики та публічної гуманітаристики, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблем культурної спадщини та ідентифікаційних процесів, офіційні статистичні матеріали, аналітичні звіти міжнародних організацій (зокрема ЮНЕСКО), а також

нормативно-правові акти України у сфері культури, охорони культурної спадщини та державної політики утвердження національної і громадянської ідентичності.

Наукова новизна дослідження полягає в: комплексному аналізі культурної спадщини як ключового чинника формування національної ідентичності в умовах сучасних викликів; осмисленні ролі культурної спадщини в контексті війни, деколонізації та відновлення історичної пам’яті; уточненні взаємозв’язку між культурною спадщиною, національною пам’яттю та громадянською ідентичністю українців; формуванні сучасного наукового підходу до розуміння культури як інструменту національної консолідації.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів: у навчальному процесі закладів вищої освіти (дисципліни з культурології, історії України, соціології, політології); у діяльності закладів культури, музеїв, громадських та просвітницьких організацій; під час розробки державних і регіональних програм збереження культурної спадщини; у формуванні культурної та інформаційної політики держави; у практиці національно-патріотичного виховання молоді.

Апробація результатів опубліковано в матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції «Вплив штучного інтелекту на розвиток людини, суспільства, освіти, культури, економіки в умовах війни і поствоєнного відновлення», 21–22 листопада 2025 року, м. Запоріжжя.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Поняття культурної спадщини та її структура в науковому дискурсі

У сучасному суспільстві дедалі виразніше простежується зростання зацікавленості історичним минулим, а також актуалізація процесів виявлення й наукового осмислення так званих «білих плям» національної історії. Формування неупередженого підходу до аналізу історичних процесів і діяльності низки тривалий час недооцінених або забутих постатей створило передумови для переосмислення ставлення до значної кількості пам'яток. У результаті відбулися зміни або зміщення акцентів у їх інтерпретації, започатковано й послідовно здійснюється заповнення так званих лакун в історії, культурі та їх матеріалізованих формах – об'єктах історико-культурної спадщини. У науковому й суспільному дискурсі дедалі частіше підкреслюється визначальна роль культурної спадщини як однієї з найпотужніших складових формування української ідентичності поряд із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі. Саме вона здатна виступати чинником національної консолідації, сприяти усвідомленню українцями себе як єдиної нації та позитивно впливати на суспільний розвиток [47].

У сучасній українській гуманітаристиці термінологічна система у сфері культурної спадщини посідає стратегічне місце. Саме від чіткості визначень залежить ефективність наукового аналізу, правового забезпечення, а також процесів інвентаризації та популяризації культурних надбань. Формування вітчизняного наукового дискурсу відбувається на межі культурології, історії,

архітектури, публічного управління, права та соціогеографії. Такий міждисциплінарний характер зумовлює різноманіття підходів: від акцентування на аксіологічній (ціннісній) сутності спадщини до вивчення її функціональної ролі у розбудові ідентичності та територіальному розвитку.

Понятійний апарат культурної спадщини формується на перетині кількох традицій: культурологічної, історичної, пам'яткознавчої, правової, музеєзнавчої, архітектурно-містобудівної та соціально-географічної. Через це спостерігається плюралізм визначень, а також різні акценти: від «ціннісної природи» спадщини до її «об'єктності» (переліку типів пам'яток) та «функціональності» (роль у пам'яті, ідентичності, розвитку територій).

У науковому середовищі України поняття «культурна спадщина» найчастіше розглядають як комплекс матеріальних і нематеріальних надбань, що мають історико-культурну цінність, є носіями колективної пам'яті та потребують спеціальних режимів збереження та використання. Таке розуміння загалом корелює і з енциклопедичними підходами: в Енциклопедії Сучасної України культурна спадщина визначається як сукупність успадкованих від попередніх поколінь культурних цінностей із розрізненням матеріальної та нематеріальної складових [33].

Енциклопедичний підхід акцентує, що культурна спадщина є сукупністю культурних цінностей, успадкованих від попередніх поколінь. Такий підхід важливий тим, що дозволяє бачити спадщину не як «перелік пам'яток», а як ціннісне поле, у якому відображено зв'язок поколінь і колективну пам'ять.

В українських працях з пам'яткознавства посилюється теза про зв'язок спадщини з національною ідентичністю. Аналізуючи сучасний стан пам'яткоохоронної сфери, О.М. Титова наголошує на необхідності системного підходу до збереження об'єктів культурної спадщини. Дослідниця справедливо зауважує, що втрата автентичності матеріальних пам'яток через неналежне правове регулювання та відсутність фахової реставрації становить пряму загрозу для національної ідентичності, оскільки руйнує джерельну базу

історичної пам’яті [107].

Водночас у науковій літературі постає принципова проблема: що саме є «спадщиною» – лише те, що «прийшло з минулого» (історичний вимір), чи також те, що відтворюється, інституціоналізується і переосмислюється в сучасності (динамічний вимір). У сучасних українських дослідженнях переважає другий підхід: спадщина трактується як жива система, включена в культурні практики, інституції та політики пам’яті.

Збереження національної культурної спадщини є вагомим чинником у процесі утвердження України як суверенної та незалежної держави. Це зумовлено тим, що культурна спадщина виступає одним із ключових елементів формування української національної ідентичності та відновлення духовних цінностей українського народу. Відповідальне ставлення до історико-культурного надбання, його охорона, збереження та раціональне використання з боку державних органів і громадянського суспільства сприяють зміцненню позитивного міжнародного іміджу України.

Національна культурна спадщина України є спільним надбанням усього українського народу, зокрема громадян України різних національностей. У цьому контексті вона, з одного боку, має визначальне значення для формування національної ідентичності українського народу та розвитку української громадянської (політичної) нації. З іншого боку, з огляду на те, що основу матеріальної та духовної культурної спадщини українського народу становить культурна спадщина етнічних українців, вона відіграє суттєву роль у процесі формування етнічної ідентичності українців.

Культурна спадщина є цінним ресурсом, що збагачує кожну людину, здатну усвідомлено та відповідально нею користуватися, насамперед у духовному вимірі. Водночас між об’єктивною цінністю культурної спадщини та рівнем її суспільного усвідомлення і результативного використання існує значний розрив. Це зумовлено тим, що чинна система освіти й виховання разом із відповідними суспільними інституціями, а також наявна культурна інфраструктура не забезпечують належного формування спадкоємців, гідних

масштабів національної культурної спадщини, – свідомих, вільних і відповідальних громадян [69].

У сучасному науковому дискурсі дефініція «культурна спадщина» все ще потребує поглибленої експлікації, оскільки її концептуальні межі залишаються остаточно не окресленими. Попри наявність загальноприйнятої теоретичної моделі, за якою спадщина структурується на матеріальну (що охоплює рухомі та нерухомі пам’ятки) та нематеріальну, практичне застосування цієї класифікації виявляє значну дифузію та розмитість меж між зазначеними категоріями.

На складності, детерміновані процесом термінологічного визначення цього феномену, наголошував дослідник Л. Протт. Він зазначав, що попри наявність у профільних експертів чіткої візії об’єктів власного вивчення, формулювання універсального офіційного визначення культурної спадщини залишається одним із найбільш дискусійних та складних завдань для наукової спільноти [8].

Нормативним фундаментом термінологічної системи культурної спадщини є чинне законодавство України. Зокрема, Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини як одного з головних елементів національних інтересів України з метою її збереження, використання об’єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [47]. Згідно Закону «культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини». [47]

Окрему увагу закон приділяє дефініції «об’єкта культурної спадщини», визначаючи його як «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного,

естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [47].

Правове визначення поняття «культурна спадщина», закріплене у Законі України «Про охорону культурної спадщини», має не лише термінологічне, а й системоутворювальне значення для всієї сфери охорони культури. На відміну від суто наукових дефініцій, законодавче визначення виконує комплекс взаємопов'язаних юридичних, управлінських, охоронних та практичних функцій, що забезпечують ідентифікацію об'єктів культурної спадщини, встановлення режимів їх охорони, а також інтеграцію культурної спадщини у державну політику та правове поле України. З метою систематизації цих функцій доцільно подати їх у вигляді порівняльної аналітичної таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Функції правового визначення поняття «культурна спадщина» у законодавстві України

Функція правового визначення	Зміст функції	Практичне значення для охорони культурної спадщини	Законодавче закріплення
1	2	3	4
Термінологічна (дефініційна)	Визначає, що саме розуміється під «культурною спадщиною» та «об'єктом культурної спадщини»	Уніфікує вживання термінів у праві, науці, управлінні та судовій практиці	Закон України «Про охорону культурної спадщини», ст. 1
Класифікаційна	Розмежовує види об'єктів (нерухомі, рухомі, території, водні об'єкти, пов'язані предмети)	Дає змогу вести державний облік і реєстри пам'яток, визначати категорії охорони	Закон України «Про охорону культурної спадщини», ст. 1, ст. 5
Оціночна (ціннісна)	Закріплює критерії культурної цінності (історична, археологічна, естетична, наукова тощо) та принцип автентичності	Сприяє науково обґрунтованому визнанню об'єкта пам'яткою та прийняттю рішень про її статус	Закон України «Про охорону культурної спадщини», ст. 1
Охоронна	Встановлює правові підстави для збереження, консервації, реставрації та захисту об'єктів	Забезпечує юридичний захист пам'яток від руйнування, незаконної перебудови чи знищення	Закон України «Про охорону культурної спадщини», ст. 22–24

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
Регулятивна	Визначає допустимі режими використання пам’яток та історичних ареалів	Регулює господарську діяльність у межах охоронних зон	Закон України «Про охорону культурної спадщини», ст. 32
Управлінська	Закладає основу для діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування	Забезпечує державну політику у сфері культурної спадщини	Закон України «Про охорону культурної спадщини», ст. 6–9
Правозастосовча	Служить базою для адміністративної та кримінальної відповідальності	Уможливлює притягнення до відповідальності за порушення законодавства	Кодекс України про адміністративні правопорушення; Кримінальний кодекс України
Міжнародно-правова	Узгоджує українське законодавство з міжнародними нормами	Забезпечує виконання міжнародних зобов’язань України у сфері культури	Закон України «Про охорону культурної спадщини»; Постанова КМУ про виконання конвенцій ЮНЕСКО
Інституційна	Формує правові засади діяльності заповідників, музеїв, реєстрів	Сприяє створенню спеціалізованих установ з охорони спадщини	Закон України «Про охорону культурної спадщини»; Постанова КМУ «Про Державний реєстр нерухомих пам’яток України»
Соціокультурна	Закріплює спадщину як об’єкт суспільного інтересу та національної цінності	Сприяє збереженню історичної пам’яті та національної ідентичності	Закон України «Про культуру»; Закон України «Про охорону культурної спадщини»

Таким чином, правове визначення поняття «культурна спадщина» у Законі України «Про охорону культурної спадщини» виконує значно ширшу функцію, ніж просте пояснення терміну. Воно формує цілісну нормативну модель охорони культурної спадщини, поєднуючи дефініційні, класифікаційні, оціночні, охоронні та управлінські механізми. Завдяки цьому культурна спадщина постає не лише як сукупність об’єктів минулого, а як стратегічний ресурс сучасного українського суспільства, інтегрований у правову систему, державну політику та процеси формування національної ідентичності. Саме така багатофункціональність правового визначення забезпечує реальну дієвість законодавства у сфері збереження культурної

спадщини.

Однак науковий дискурс не зводиться до правового. Навпаки – у багатьох працях підкреслюється, що законодавчі дефініції, хоч і необхідні для регулювання, не завжди повністю розкривають культурологічну природу спадщини як символічного ресурсу суспільства. Це породжує потребу в теоретичних узагальненнях.

У межах української наукової традиції сформувалося кілька концептуальних підходів до інтерпретації культурної спадщини, що дозволяють розглянути її як багатогранне явище:

1. Ціннісний (аксіологічний) підхід – фокусується на спадщині як носії унікальних значень та ідеалів, що визначають її значущість для суспільства.

2. Об’єктно-інституційний підхід – розглядає спадщину як сукупність конкретних пам'яток, що потребують державної реєстрації, правового захисту та управління через відповідні інституції (музеї, заповідники).

3. Соціокультурний (динамічний) підхід – аналізує спадщину не як статичний об'єкт минулого, а як живий процес взаємодії суспільства з історією, де зміст спадщини постійно переосмислюється в контексті сучасності.

4. Системний (комплексний) підхід – синтезує всі вищезгадані аспекти, розглядаючи спадщину як складну систему, що поєднує матеріальні об'єкти, духовні смисли та їхній вплив на розвиток територій і нації в цілому

Вагомим вектором вітчизняних наукових розвідок постає дискурс щодо концептуального співвідношення дефініцій «культурна спадщина» та «культурні цінності». У праці В.Ю. Степанова проаналізовано спектр наукових візій стосовно цього питання: від повної ідентифікації зазначених понять до їх жорсткої диференціації [102]. Дослідник акцентує увагу на поширеній парадигмі, згідно з якою категорія «культурні цінності» наділяється ширшим змістовим наповненням, тоді як «культурна спадщина» подекуди обмежується виключно нерухомими артефактами. Водночас у роботі стверджується перевага системного підходу, що інтерпретує спадщину

як інтегративну єдність матеріальних і нематеріальних об’єктів.

Розвиваючи цю тезу, В. Ю. Степанов апелює до теоретичних положень С.І. Кота, який обґрунтовує пріоритетність терміна «культурні цінності» як загальної категорії [64]. На думку вченого, вона охоплює всю сукупність матеріальних і духовних надбань суспільства без часових обмежень (включаючи як історичні релікти, так і сучасні здобутки), де історичний компонент розглядається як органічна складова ширшого цілого.

Зазначена понятійна дискусія виходить за межі суто теоретичних суперечок, оскільки має безпосередню праксеологічну значущість. Саме від термінологічної визначеності залежить окреслення об’єктного поля пам’яткоохоронної діяльності, встановлення правових підстав для процедур реституції та повернення культурних надбань, а також стратегічне проектування державної культурної політики

Українські науковці також активно аналізують понятійний апарат спадщини у зв’язку з міжнародними конвенціями та проблемою незаконного обігу культурних цінностей. У праці С.І Кота [64] розкрито, як міжнародні документи (зокрема, Конвенція ЮНЕСКО 1970 р.) визначають «культурні цінності» і як це впливає на розуміння культурної спадщини держави та механізми повернення/реституції. Для українського дискурсу це принципово, адже поняття спадщини тут не лише культурологічне, а й політико-правове: воно пов’язане з питаннями приналежності, походження, права власності та культурної безпеки.

Культурна спадщина України є системоутворювальним ресурсом національної ідентичності, соціальної згуртованості та культурної безпеки. У сучасних умовах (зокрема під час російсько-української війни) питання її збереження та відтворення набули додаткового виміру: спадщина виступає не лише об’єктом охорони, а й інструментом культурної стійкості, міжнародної комунікації та протидії політикам заперечення/привласнення культурних практик.

У вітчизняному науковому дискурсі поняття «культурна спадщина»

розглядається як багатовимірна категорія, що охоплює матеріальні та нематеріальні компоненти, інституційні механізми охорони та суспільні практики інтерпретації. Зокрема, В. Степанов здійснює історико-концептуальний огляд еволюції терміна «культурна спадщина» та демонструє його залежність від управлінських і культурологічних підходів у національному культурному просторі [102]. Важливим для цього дослідження є також підхід, за яким аналіз спадщини має бути комплексним: поєднувати історичні, культурологічні, правові та управлінські методи, що відображено в українських історіографічних узагальненнях щодо вивчення, збереження та використання об’єктів культурної спадщини.

Н. Чорна вважає, що культурна спадщина народу має визначальне значення для збереження історичного минулого, формування й розвитку колективної ментальної пам’яті та національної свідомості, а також для становлення суспільно-політичних орієнтацій громадян і визначення ними ціннісних орієнтирів у подіях та процесах сучасності. У випадку українського народу збереження й наукове осмислення історико-культурної спадщини покликане виконувати ще одне надзвичайно важливе завдання: виступаючи матеріальними та нематеріальними артефактами подій минувшини, вона засвідчує тяглість процесу українського націєгенезу, його нетотожність із сусідніми народами, зокрема з так званими «братніми слов’янськими» спільнотами, тривалу боротьбу українців проти поневолення та за власну державність, її успішне здобуття, а також подальшу втрату в історичній перспективі. Звертаючись до об’єктів культурної спадщини як мовчазних, проте промовистих свідчень історичного минулого, науковці отримують можливість реконструювати максимально наближену до реальності картину української історії, здійснювати її неупереджене осмислення, оцінювання та аналіз. У цьому контексті охорона об’єктів культурної спадщини, їх належна популяризація й дбайливе використання постають одним із пріоритетних завдань розбудови незалежної Української держави, адже від успішності реалізації цих завдань значною мірою залежатимуть результати

державотворчих процесів, перспективи європейської інтеграції та утвердження України як повноправного суб'єкта світового співтовариства [115].

Міщенко М.О. вважає, що матеріальна культурна спадщина у науковій традиції зазвичай ототожнюється з фізично фіксованими об'єктами та комплексами: нерухомими пам'ятками (архітектура, археологія, історичні ансамблі), рухомими цінностями (музейні предмети, архіви, бібліотечні зібрання), культурними ландшафтами та історичними середовищами [75].

Матеріальна спадщина формує «видиму» частину історичної пам'яті: вона забезпечує просторову та символічну тяглість розвитку культур, локальних ідентичностей і державності. Наукові праці Тарангул Л.М., Чернікова І.В., Дрогомирецька Л.Р. підкреслюють, що ефективна охорона нерухомих об'єктів культурної спадщини потребує узгодження реєстраційних процедур, управлінських рішень та контролю за використанням пам'яток, а також співпраці держави, місцевого самоврядування і громадянського суспільства. Комплексне осмислення проблем збереження історико-культурної спадщини як чинника національної ідентичності в умовах війни представлено в працях українських істориків, де наголошується на гуманітарній та безпековій складових культурної політики [101].

На думку Борисенко В., Борисенко М., нематеріальна культурна спадщина визначається як сукупність практик, форм вираження, знань і навичок, що передаються від покоління до покоління та постійно відтворюються спільнотами. Офіційне нормативно-інституційне поле фіксації НКС в Україні представлено профільними ресурсами та державними переліками/інвентарями, що забезпечують облік і визнання елементів [12].

Григорчак І.М. наголошує на складності фіксації нематеріальної культурної спадщини: на відміну від пам'яток, «жива традиція» існує в динаміці, змінюється під впливом міграції, медіа, урбанізації й трансформацій способу життя. У праці В. Борисенко акцентовано на проблемах фіксації та збереження явищ нематеріальної культурної спадщини і запропоновано

регіональний підхід до аналізу проявів нематеріальної спадщини; також розглядається досвід картографування етнокультурних пам’яток і популяризації елементів «живої традиції» [26]. Окрему увагу приділено теоретичному осмисленню охорони нематеріальної культурної спадщини, ролі міжнародних інституцій та аналізу сучасного стану її охорони в Україні.

Показовим є й напрям метадосліджень Мокрій Д., де аналізуються різні підходи до визначення поняття «нематеріальна культурна спадщина» в працях сучасних українських дослідників, що дозволяє побачити дисциплінарні відмінності інтерпретацій (культурологія, історія, право, управління тощо) [76].

В Україні функціонують офіційні інструменти обліку нематеріальної культурної спадщини: Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України [79], що оновлюється наказами профільного міністерства [87], та публічні ресурси, що пояснюють підходи до нематеріальної культурної спадщини і забезпечують доступ до інформації про елементи. Паралельно діють інформаційні та просвітницькі платформи, які структурують дані про елементи НКС (станом на вказану на платформі дату – кількісні показники та розподіли).

Під час війни нематеріальна культурна спадщина зазнає загроз не лише через руйнацію середовищ, а й через розрив локальних спільнот і каналів передачі знань. Дослідження, присвячені проблемам збереження, управління та популяризації нематеріальної культурної спадщини у воєнний період, фіксують комплекс бар’єрів: від втрати можливостей проведення обрядових практик до трансформації середовищ функціонування традицій і перенесення їх у цифровий простір. Водночас музейний сектор і культурні інституції активніше переосмислюють нематеріальну культурну спадщину як складову роботи з громадами, освітою та інтерпретацією спадщини, що відображається у новіших аналітичних статтях про практики українських музеїв [92].

На практиці матеріальна та нематеріальна спадщина в Україні є взаємопов’язаними:

– матеріальні об’єкти (храми, історичні будівлі, традиційна забудова, сакральні місця) часто виступають просторами здійснення традицій і обрядів.

– нематеріальні практики (ритуали, ремесла, виконання, локальні знання) формують «семантичне наповнення» місця, підсилюють його цінність для громади й туристичну/освітню привабливість.

Отже, політика охорони спадщини має бути «подвійною» – захищати об’єкти й середовища (матеріальний вимір) та забезпечувати умови відтворення практик і передачі знань (нематеріальний вимір). Нерідко ефективність збереження матеріального об’єкта залежить від активності носіїв традиції, а життєздатність традиції – від наявності відповідного простору/контексту.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити узагальнений висновок про те, що культурна спадщина України постає складним, багатовимірним і динамічним феноменом, який охоплює сукупність матеріальних та нематеріальних надбань, інституційні механізми їх охорони, а також суспільні практики інтерпретації та використання. У сучасному науковому дискурсі вона розглядається не як статичний «залишок минулого», а як жива система, інтегрована у процеси формування національної ідентичності, історичної пам’яті, державної культурної політики та соціокультурного розвитку суспільства.

Аналіз теоретичних підходів засвідчив, що в українській гуманітаристиці сформувався плюралізм трактувань поняття «культурна спадщина», зумовлений міждисциплінарним характером її вивчення. Культурологічні, історичні, пам’яткознавчі, правові та соціокультурні підходи по-різному акцентують ціннісну, об’єктну, функціональну або динамічну природу спадщини. Водночас домінуючою тенденцією є утвердження системного підходу, відповідно до якого культурна спадщина інтерпретується як інтегративна єдність матеріальних об’єктів, нематеріальних практик і смислів, а також соціальних механізмів їх відтворення та охорони.

Встановлено, що матеріальна культурна спадщина України виконує

функцію «видимого» носія історичної пам’яті, забезпечуючи просторову й символічну тяглість історичного розвитку, локальних ідентичностей та державності. Водночас її збереження стикається з комплексом проблем, серед яких ключовими є недосконаліть управлінських механізмів, загрози втрати автентичності, наслідки воєнних дій та дисбаланс між охоронними й економічними інтересами. У цьому контексті правове визначення культурної спадщини, закріплене в Законі України «Про охорону культурної спадщини», відіграє системоутворювальну роль, поєднуючи термінологічну, класифікаційну, оціночну, охоронну та управлінську функції і забезпечуючи інтеграцію спадщини у правове та інституційне поле держави.

Нематеріальна культурна спадщина, у свою чергу, постає як особливо вразливий, але водночас надзвичайно значущий компонент культурного надбання. Її специфіка полягає в динамічності, залежності від носіїв традицій і соціального середовища, що ускладнює процеси фіксації, інвентаризації та охорони. В умовах сучасних соціальних трансформацій і воєнних викликів загрози для нематеріальної спадщини посилюються через розрив локальних спільнот, втрату каналів міжпоколінної передачі знань та зміну середовищ функціонування традицій. Разом із тим розвиток національних переліків, цифрових платформ і музейних практик свідчить про поступове формування в Україні інституційної бази для збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини.

Важливим результатом дослідження є обґрунтування нерозривного взаємозв’язку матеріальної та нематеріальної спадщини. Матеріальні об’єкти часто виступають просторовими та символічними осередками реалізації нематеріальних практик, тоді як нематеріальна спадщина надає цим об’єктам смислового наповнення та актуалізує їх значення для сучасних спільнот. Таким чином, ефективна політика у сфері охорони культурної спадщини має ґрунтуватися на інтегративному підході, що поєднує збереження фізичних об’єктів із підтримкою «живих традицій» та соціальних умов їх відтворення.

Загалом культурна спадщина України постає стратегічним ресурсом

національного розвитку, культурної безпеки та міжнародної репрезентації держави. Її збереження, наукове осмислення та відповідальне використання є не лише сферою професійної діяльності фахівців, а й важливим завданням державної політики та громадянського суспільства. Подальші дослідження доцільно спрямувати на поглиблення методологічних засад інтеграції матеріальної й нематеріальної спадщини, розроблення ефективних моделей управління у децентралізованому середовищі та аналіз ролі культурної спадщини у процесах післявоєнної відбудови та консолідації українського суспільства

1.2. Теоретичні підходи до розуміння національної ідентичності

Проблематика національної ідентичності посідає центральне місце в сучасних гуманітарних дослідженнях України, що зумовлено як історичними особливостями націєтворення, так і актуальними суспільно-політичними викликами. Умови тривалого бездержавного існування, імперські та колоніальні практики, політика асиміляції, а також сучасні процеси глобалізації та збройної агресії Російської Федерації актуалізували питання самоідентифікації українського суспільства та наукового осмислення її теоретичних засад.

У вітчизняному науковому дискурсі національна ідентичність розглядається як складне багатовимірне явище, що формується на перетині культури, історичної пам’яті, соціальних структур, політичних інститутів і символічних практик. Українські дослідники наголошують, що без осмислення теоретичних моделей ідентичності неможливо ані адекватно інтерпретувати історичний досвід українського народу, ані сформувати ефективну гуманітарну та культурну політику держави [115; 102.

У вітчизняній гуманітаристиці поняття «національна ідентичність»

трактується як усвідомлення індивідом і спільнотою своєї належності до певної нації, що ґрунтується на спільності історичного досвіду, культури, мови, цінностей і символів [109.

Національна ідентичність постає як унікальний соціокультурний феномен, що слугує символом гармонійного розвитку народу, особливо в періоди його найвищої суспільної напруги. Утверджуючись у межах спільної ідейно-ціннісної основи, вона сприяє досягненню внутрішньої єдності народу як завершального стану цього процесу. Така єдність водночас виступає загальнонаціональним прагненням і визначним здобутком, на підґрунті якого стає можливим здійснення суспільно значущих дій, що забезпечують досягнення найвищих рівнів розвитку нації.

Феномен національної ідентичності також аналізується з позицій ірраціонального підходу. Зокрема, М. Чмихов наголошує, що природа цього явища не може бути повністю пояснена крізь призму окремих раціонально-культурологічних характеристик, таких як раса, територія, мова чи релігія, які, хоча й відіграють певну роль у її формуванні, не розкривають її сутності. На думку дослідника, «таємниця національно-культурної ідентичності зберігається попри всю мінливість історичних стихій, попри трансформації долі та процеси, що руйнують минуле і породжують небуття» [114]. Водночас переважна більшість науковців поділяє позицію, відповідно до якої національно-культурна ідентичність формується під впливом визначених чинників, засобів і виховних механізмів, а отже, є процесом, що може певною мірою піддаватися цілеспрямованому регулюванню.

Науковець О. Шевченко трактує національну ідентифікацію особистості як процес її ототожнення з конкретною нацією. Змістом цього процесу є суб’єктивне переживання належності до національної спільноти, що ґрунтується на стійкому емоційному зв’язку, який формується в результаті становлення відносно стабільної системи усвідомлених уявлень і оцінок. Ці уявлення охоплюють реально наявні, диференційовані та інтегративні ознаки життєдіяльності нації, а також передбачають прийняття групових норм і

цінностей. Підсумком становлення національно-культурної ідентичності є формування «Я-образу особистості» як суб'єкта певної національної спільноти [116].

Дослідниця С. Бойко аналізує феномен національної ідентичності у трьох взаємопов'язаних вимірах: по-перше, як соціально-психологічний результат когнітивно-емоційних та ціннісних процесів ідентифікації індивіда з національною спільнотою; по-друге, як мотиваційно-когнітивне ядро національної самосвідомості особистості; по-третє, як надзвичайно важливу складову структури загальної соціальної ідентичності, невід'ємний елемент «Я-образу» особистості [11].

За твердженням О. Попова, національна ідентичність є глибоким емоційним станом внутрішнього світу людини. Водночас, національно-культурна ідентичність не завжди усвідомлюється індивідом, особливо за умов так званого «національного спокою», коли їй не загрожують зовнішні чинники й вона не постає соціальною або психологічною проблемою. У такому випадку особистість інтегрується в етнос і націю на основі підсвідомого, радше природного відчуття взаємної симпатії між членами спільноти, що й забезпечує її існування як соціальної групи [34].

Подібної позиції дотримується й А. Литвиненко, яка визначає національну ідентичність як природне знання людини, успадковане від попередніх поколінь, що формується стихійно. Водночас у ситуації, коли власна ідентичність набуває характеру соціальної або психологічної проблеми, її подолання потребує значних інтелектуальних зусиль [70]. Співзвучні погляди висловлює І. Газіна, розглядаючи національну ідентичність студентської молоді через елементарні прояви діяльності, які свідчать про усвідомлення себе представниками українського народу, почуття гордості та самоповаги як українців, ставлення до національних цінностей – української мови, культури, національної символіки – та усвідомлення їхньої значущості. Зазначені прояви, на думку дослідниці, мають бути обов'язково підкріплені системою знань про національні традиції, обряди, фольклор, мову,

історичне минуле та відповідними вміннями молоді [20].

Національна ідентичність в українському контексті є багатовимірним явищем, у якому перетинаються історичні, мовні, політичні та культурні чинники. У сучасному науковому дискурсі культурологічний підхід важливий тим, що дозволяє аналізувати не лише «ознаки належності» (етнічність, громадянство), а й способи культурного відтворення спільноти: через пам’ять, символи, наративи, інституції, мистецькі практики, ритуали й медіа.

М. Степико підкреслює, що ідентичність формується і змінюється в історико-культурній перспективі, а отже її аналіз потребує врахування культурної спадкоємності, «культурної матриці» та механізмів трансляції цінностей між поколіннями [103].

Культурологічний підхід у дослідженні ідентичності ґрунтується на таких принципах:

1. Ідентичність як соціокультурний конструкт, що не зводиться до формально-правового статусу чи суто етнічного походження, а підтримується культурними смислами та практиками. Порівняльно-історичний і соціокультурний вимір української ідентичності детально обґрунтовує К. Кислюк, акцентуючи її історико-культурні ретроспективи та сучасні трансформації [56].

2. Культура як система символів і цінностей, що організовує колективні уявлення про «ми»/«вони», легітимує кордони спільноти та задає рамки інтерпретації історії.

3. Культурна пам’ять (національна пам’ять) як механізм тяглості та мобілізації, особливо в кризові періоди. У сучасних умовах це виразно проявляється в інтерпретації культурної ідентичності як підґрунтя національної стійкості та культурної політики [29].

4. Міждисциплінарність: культурологічний аналіз інтегрує інструменти історії культури, семіотики, антропології, соціології культури, медіадосліджень.

Методологічно культурологічний аналіз ідентичності зазвичай

передбачає: а) інтерпретацію текстів і наративів; б) аналіз символічних форм (ритуалів, пам’ятних практик, візуальних образів); в) вивчення інституцій та культурної політики як інфраструктури відтворення ідентичності.

У культурології національна ідентичність постає як ціннісно-символічна єдність, що відтворюється через мову, символіку, канонічні наративи, культурні коди й «архетипні» структури. У цьому ключі важливою є теза про те, що культура визначає способи реагування суспільства на виклики та забезпечує трансляцію ідентичності наступним поколінням; в умовах війни ці механізми набувають особливої інтенсивності. [29]

Культурологічний підхід приділяє увагу тому, як саме історія стає ресурсом ідентичності: через музеї, пам’ятні дати, комеморативні практики, символічні простори, локальні й національні «місця пам’яті». У цьому контексті українська ідентичність осмислюється як така, що розвивається в тривалій історико-культурній перспективі та актуалізується через сучасні дискусії про спадщину, пам’ять і державотворення [103].

Окремий культурологічний сегмент аналізу – роль духовної культури та релігійних традицій у формуванні самосвідомості. Так, О. Сапожнік, застосовуючи культурологічний підхід, розкриває співвідношення культурної, релігійної та мистецької складових ідентифікаційних процесів і підкреслює консолідуючий потенціал спільної системи цінностей у зміцненні культурно-національної ідентичності [27].

Сучасна українська ідентичність активно конструюється через візуальну культуру: дизайн, плакат, цифрові образи, брендинг, меморіальні та героїчні візуальні наративи. У дисертаційному дослідженні Є. Павліченка національна ідентичність розглядається крізь призму специфіки її репрезентації у візуальній культурі та механізмів культурного конструювання смислів у сучасному середовищі [82].

Культурологічний аналіз виходить за межі «символів» і включає інституційний рівень: освітні та культурні політики, практики популяризації мови та традицій, збереження культурної спадщини, а також стратегічні

рішення держави щодо культурного розвитку. В українському контексті особливо показовими є дослідження, що пов’язують культурну ідентичність із національною стійкістю (резильєнтністю) та визначають культуру як інструмент протидії інформаційним загрозам і консолідації в умовах війни [29]. Культурологічний підхід акцентує увагу на ролі культури як ключового чинника формування національної ідентичності. У цьому контексті культура розглядається не лише як сукупність артефактів, а як система смислів, символів, цінностей і норм, що формують колективну свідомість.

Культурологічний підхід також дозволяє пояснити, чому боротьба за культурний простір (мовна політика, деколонізація пам’яті, символічні практики) має безпосередній вплив на процеси націєтворення в Україні.

Соціологічний підхід розглядає національну ідентичність як результат соціальної взаємодії, інституційних практик і політичних процесів. Соціологічний аналіз національної ідентичності орієнтований не лише на «ознаки» (мова, походження), а передусім на соціальні механізми формування «ми»: солідарність, довіру, символічні кордони групи, інституційну лояльність, громадянські практики та готовність до колективної дії. У цьому сенсі національна ідентичність у соціології постає як вимір соціальної інтеграції та водночас як ресурс мобілізації в кризові періоди.

У соціології національна ідентичність трактується як процес соціального конструювання належності: індивід засвоює групові норми, інтерпретує символи, включається в мережі взаємодії та відтворює «ми-наративи» у повсякденності. Це означає, що ідентичність не є сталою сутністю: вона змінюється під впливом соціальних подій, комунікацій, інституційної політики та конфліктів.

Соціологічно значущим є розрізнення індивідуальної та колективної ідентичності: колективна формується на груповому рівні, підтримується уявленнями про спільне минуле/теперішнє/майбутнє та виконує інтеграційну роль. У воєнних умовах саме колективні ідентичності здатні швидко посилювати соціальну згуртованість, оскільки задають морально-ціннісні

рамки «своїх/інших» та легітимують солідарні практики. Це чітко простежується в аналітичних інтерпретаціях О. Резніка про трансформації колективної ідентичності під час війни [94].

У сучасних українських дослідженнях поширена рамка, де ідентичність описують як національно-громадянську: вона ґрунтується на громадянстві, спільних політичних правилах і лояльності до держави, але не відкидає культурних маркерів (мова, історична пам’ять) [50].

Ключова перевага соціологічного підходу – порівнюваність у часі. В Україні фундаментальним джерелом є соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України «Українське суспільство», що здійснюється з 1994 року. Опис вибірки, польових процедур (CATI), часових хвиль та параметрів дослідження подано в презентації хвилі 2025 року [101].

У межах таких моніторингів ідентичність операціоналізують через блоки індикаторів, зокрема:

- самовизначення (хто «ми»: українці/громадяни/регіональна спільнота тощо);
- емоційна належність (гордість, значущість приналежності);
- ціннісні орієнтації (солідарність, свобода, справедливість, ставлення до держави);
- поведінкові маркери (участь у громадських практиках, волонтерство, підтримка армії, готовність до колективної дії);
- символічні кордони (сприйняття «інших», дистанція/довіра, мова як маркер).

Соціологічний підхід до національної ідентичності в Україні має три сильні сторони:

- операціоналізація: ідентичність вимірюється через набір індикаторів (самовизначення, цінності, поведінки, солідарність, довіра);
- динаміка: моніторингові дані дають змогу бачити структурні зрушення та порівнювати хвилі в часі;
- пояснювальна глибина: якісні підходи (наративи, інтерв’ю)

розкривають механізми переосмислення належності, особливо в умовах війни та міграції.

Соціологічні інтерпретації трансформацій ідентичності в умовах війни

1. Посилення інтеграційного ядра («ми»): війна активізує спільні рамки інтерпретації реальності та інтенсифікує практики солідарності; колективна ідентичність набуває мобілізаційного характеру [94].

2. Зсув до національно-громадянської моделі: зростає значущість держави як символічного та практичного центру належності; водночас культурні маркери не зникають, а «вбудовуються» у громадянську рамку [50].

3. Переозначення приналежності та «почуття дому» (особливо у групах вимушених мігрантів): соціологічні аналізи показують, що «ідентичність» не дорівнює лише декларації, а проявляється у відчуттях приналежності та практиках зв’язку зі спільнотою. Прикладом такого напрямку є дослідження зв’язку між ідентичністю та приналежністю у виданні «Український соціум» [50].

Особливістю українського соціологічного дискурсу є акцент на поєднанні етнічної та громадянської моделей ідентичності. Дослідження показують, що після 2014 року відбулося посилення громадянської ідентичності, заснованої на спільному політичному досвіді та цінностях свободи й суверенітету.

Отже, соціологічний підхід дозволяє проаналізувати трансформацію ідентичності в умовах криз, воєнних викликів і соціальних змін.

Історичний підхід походить із того, що національна ідентичність не є сталою «даністю», а формується в часі: через соціальні практики, політичні інститути, культурні символи та конфлікти інтерпретацій минулого. В українському випадку це особливо помітно через нерівномірність модерного націєтворення, конкуренцію імперських і національних проектів та значну роль політики пам’яті.

Комплексне бачення української ідентичності як взаємообумовленості національного, етнічного та державницького вимірів представлено у

монографії М. Степика, де історико-культурні засади становлення української нації пов’язано із сучасними завданнями державотворення [103].

У межах історичного підходу ідентичність аналізують у двох взаємопов’язаних площинах:

– наративній: як сукупність уявлень про походження спільноти, ключові події, героїв і травми;

– практичній: як відтворення належності через мову, освіту, ритуали пам’яті, символічні простори.

Як підкреслює Л. Нагорна, історична пам’ять є не лише «архівом» минулого, а механізмом актуалізації минулого в ідентифікаційних практиках і сфері суспільних цінностей [78].

Важливим інструментом є історіографічна рефлексія щодо того, коли і як «починається» нація. У праці Г. Касьянова про націогенез українців у сучасній історіографії показано множинність версій і методологій, що дозволяє уникати спрощених лінійних схем і водночас виявляти сталі «вузли» формування ідентичності [54].

Для історичного підходу важливо не ототожнювати середньовічні та ранньомодерні форми колективності з модерною нацією, але простежувати генеалогію політичних лояльностей, правових і культурних практик, що згодом можуть стати ресурсами національного проекту.

Показовою є стаття О. Струкевича про пошуки критеріїв ідентичності в Україні-Гетьманщині XVIII ст., де порушено проблему «нації до націоналізму» і специфіки ідентифікаційних маркерів у тогочасному суспільстві [105]. Дотичним є й аналіз формування української національної ідеї в XVII ст. як раннього інтелектуального підґрунтя пізніших ідентифікаційних моделей.

У межах історичного підходу XIX століття розглядається як ключова доба модерного націотворення: формуються мережі інтелігенції, національні канони, історичні міфи, літературні та наукові інституції, що створюють «мову» самоопису спільноти.

Прикладом фокусованого дослідження є стаття Галуха Л.Ю. про формування української національної ідентичності в XIX ст. через діяльність інтелектуалів, де XIX ст. визначено як вирішальний період для розуміння передумов національного відродження [21].

Історичний підхід підкреслює, що державницькі проєкти XX ст. (і їхні поразки) продукують тривалі наслідки для ідентичності: через травматичний досвід, міграції, репресії, зміну еліт, трансформацію культурної пам'яті. Водночас радянський період формує власні (часто конкурентні) ідентифікаційні рамки та практики «офіційної» пам'яті [85].

Для сучасного етапу історичний підхід важливий тим, що дозволяє бачити події-переломи як прискорювачі переформатування ідентичності. У працях українських дослідників наголошується, що революції та російсько-українська війна виступають тригерами зміцнення загальнонаціональної ідентичності та звуження радянсько-російських ідентифікацій.

Водночас «війна за пам'ять» підсилює значення історичної пам'яті: вона стає ресурсом мобілізації та інструментом символічної межі між «своїм» і «чужим», що детально концептуалізується в працях про історичну пам'ять Л. Нагорної [78].

Аналітичні можливості історичного підходу для сучасних досліджень:

– розрізняти рівні ідентичності (етнічний, культурний, політичний/громадянський) і бачити їхню історичну взаємодію;

– пояснювати регіональні відмінності через довготривалі траєкторії модернізації, імперські політики, структуру пам'яті й локальні канони;

– виявляти роль інтелектуалів та інституцій у виробництві національних наративів і символічних ресурсів;

– інтерпретувати переломні події (революції, війна) як механізми швидкої переоцінки «минулого» і переозначення колективного «ми».

Отже, історичний підхід трактує українську національну ідентичність як процес довгої тривалості, що формується через історичні досвіди, інституції

та наративи про минуле. Ключовими механізмами виступають націогенез (у модерному сенсі), політика пам’яті, інтелектуальні та культурні інституції, а також події-переломи, що змінюють ієрархію ідентифікацій. Для України характерна підвищена роль історичної пам’яті як інтеграційного ресурсу, особливо в умовах війни, коли відбувається прискорена консолідація загальнонаціональної ідентичності.

У сучасному науковому дискурсі національна ідентичність розглядається як багатовимірне соціокультурне явище, що формується під впливом історичних, культурних, соціальних, політичних і правових чинників. Різні теоретичні підходи акцентують увагу на окремих аспектах цього процесу – від історичної пам’яті та культурних символів до соціальних практик і правових механізмів інтеграції. Порівняльний аналіз у табл. 1.2 таких підходів дає змогу систематизувати наукові уявлення про природу національної ідентичності та виявити їхню практичну релевантність у контексті державної політики України. Порівняльний аналіз теоретичних підходів свідчить, що жоден із них не може вичерпно пояснити феномен національної ідентичності в ізольованому вигляді. У сучасних умовах розвитку України найбільш продуктивним є інтегративний підхід, який поєднує історичну тяглість, культурну символіку, соціальну солідарність і правові засади громадянської належності. Це відображено й у чинному законодавстві України, яке поступово переходить від фрагментарного регулювання окремих аспектів ідентичності до комплексної державної політики її утвердження. Таким чином, національна ідентичність постає не лише як наукова категорія, а і як стратегічний ресурс державотворення та суспільної консолідації.

Таким чином, національна ідентичність в Україні є складним соціокультурним феноменом, що формується на перетині історії, культури та соціальних процесів. Аналіз основних теоретичних підходів показав, що жоден із них не може бути самодостатнім без урахування інших. Саме інтегративний підхід дозволяє адекватно осмислити специфіку українського націєтворення та сучасні трансформації ідентичності.

Таблиця 1.2 – Теоретичні підходи до розуміння національної ідентичності

Теоретичний підхід	Ключові ідеї та предмет аналізу	Основні представники (укр. наука)	Роль у формуванні національної ідентичності	Законодавчі та нормативні відповідники в Україні
Історичний	Національна ідентичність формується в процесі історичного розвитку, через колективну пам’ять, націогенез, державотворчі традиції, історичні травми та перемоги	М. Степико, Л. Нагорна, Г. Касьянов	Забезпечує тяглість історичного досвіду, легітимує національний наратив, формує відчуття спільної долі	Конституція України (ст. 11); Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки (2015)
Культурологічний	Ідентичність як система символів, цінностей, традицій, культурної пам’яті та спадщини	К. Кислюк, Ж. Денисюк, О. Сапожнік	Формує ціннісно-символічну єдність суспільства, забезпечує міжпоколінну трансляцію ідентичності	Закон України «Про культуру» (2011); Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000)
Соціологічний	Ідентичність як результат соціальної взаємодії, групової солідарності, соціальних практик і ціннісних орієнтацій	Л. Нагорна, О. Злобіна, О. Резнік	Сприяє соціальній інтеграції, консолідації суспільства, мобілізації в кризових умовах	Конституція України (ст. 15, 24); Стратегія національної безпеки України (2020)
Політико-правовий (громадянський)	Національна ідентичність як громадянська лояльність до держави, її інститутів і правопорядку	М. Степико, Ю. Поліщук	Формує політичну націю, засновану на спільному громадянстві та правових нормах	Конституція України (ст. 1, 3, 5); Закон України «Про громадянство України» (2001)
Етнокультурний	Акцент на мові, етнічному походженні, традиціях і звичаях як основі ідентичності	І. Газіна, С. Бойко	Підтримує етнокультурну самобутність, зберігає національні особливості	Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019)
Міждисциплінарний / інтегративний	Поєднання історичних, культурних, соціальних і правових чинників	Сучасні комплексні дослідження НАН України	Забезпечує цілісне бачення ідентичності як динамічного процесу	Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023)

1.3. Методологічні підходи до дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність

Дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність в Україні потребує методологічної багаторівневості, оскільки сама спадщина функціонує одночасно як:

– матеріальний та нематеріальний ресурс пам’яті;

– символічний капітал у конструюванні колективного «ми»;

– інституційно врегульований об’єкт охорони, популяризації та використання.

Нормативною рамкою, що задає обов’язковий контекст для наукового аналізу, виступають конституційні та законодавчі гарантії збереження культурних цінностей і підтримки ідентичності, зокрема положення про охорону культурної спадщини державою та її зобов’язання щодо збереження пам’яток (Конституція України, ст. 54) [59].

Історико-пам’яттєвий підхід у сучасній українській гуманітаристиці розглядається як методологічна рамка, що дозволяє аналізувати національну ідентичність через механізми конструювання, інституціоналізації та репрезентації історичної пам’яті у публічному просторі, культурних практиках і політиках пам’яті. У цій перспективі культурна спадщина (матеріальна та нематеріальна) інтерпретується не лише як «сукупність об’єктів минулого», а як соціокультурний ресурс, який стабілізує колективні уявлення про «ми», легітимує історичні наративи, забезпечує символічну тяглість ідентичності та задає рамки суспільної солідарності.

Історико-пам’яттєвий підхід у дослідженнях впливу культурної спадщини на національну ідентичність дозволяє перейти від опису спадщини як «об’єкта охорони» до аналізу її як механізму символічного виробництва ідентичності: спадщина не просто «зберігається», а пояснюється, інтерпретується, наділяється значеннями та вбудовується в наративи нації.

У межах історико-пам’яттєвого підходу культурна спадщина концептуалізується як матеріалізована та інституціоналізована пам’ять, яка проявляється у пам’ятках, історичних середовищах, музейних зібраннях, ритуалах, традиціях, топоніміці, меморіальних практиках тощо. Саме через такі форми колективна пам’ять набуває «видимості» та стабільності у просторі, стаючи основою для відтворення національних смислів.

Показовим є напрям досліджень, де спадщина прямо пов’язується із формуванням історичної пам’яті народу: аналізується роль культурних артефактів і пам’яток як чинників, що структурують уявлення про минуле та підтримують відчуття історичної тяглості.

У працях Перов Д. А. підкреслює, що в умовах війни культурна спадщина набуває додаткового значення як інструмент культурної стійкості та протидії руйнуванню/викривленню історичних наративів [83].

У статті О. Реєнта проблематика культурної спадщини під час російсько-української війни пов’язується із процесами переосмислення минулого, декомунізації та деколонізації публічного простору, що прямо вказує на зв’язок між спадщиною, політиками пам’яті та трансформаціями ідентичності [93].

Для методологічної релевантності підходу важливо уточнити понятійний каркас, що найчастіше використовується українськими науковцями:

1. Історична пам’ять / колективна пам’ять – сукупність уявлень, інтерпретацій і символічних образів минулого, що відтворюються в суспільстві через освіту, медіа, музейні практики, меморіалізацію тощо. Цей вимір добре простежується у працях О. Готра, що розглядають пам’ять як чинник консолідації й ідентичності [24].

2. Політика пам’яті / історична політика – інституційні та дискурсивні практики держави й суспільних акторів, спрямовані на встановлення пріоритетних наративів, символів і «канонів» минулого. Українські студії (зокрема Г. Касьянова [54]) розглядають цей феномен як один з центральних

механізмів «налаштування» ідентичності через контроль інтерпретацій історії.

3. Пам’яттєві конфлікти / конкуренція наративів – ситуації, у яких різні групи змагаються за легітимність власних версій минулого; у таких конфліктах спадщина (пам’ятники, меморіальні простори, музеї) стає «полем» символічної боротьби. Цей аспект виразно присутній у працях А. Портнова, присвячених пострадянським політикам пам’яті [86].

4. Деколонізація/декомунізація публічного простору – переозначення спадщинних маркерів (символів, топоніміки, меморіальних об’єктів) відповідно до нових рамок національного наративу, що розглядається як структурний чинник переоформлення ідентичності [93].

У межах історико-пам’яттєвого підходу вплив культурної спадщини на формування національної ідентичності доцільно розглядати не як абстрактний або опосередкований процес, а як сукупність конкретних соціокультурних механізмів, через які історична пам’ять інституціоналізується, відтворюється та набуває нормативного й символічного значення. Така операціоналізація дозволяє перейти від загальнотеоретичних міркувань до аналітично верифікованих моделей впливу культурної спадщини на колективну свідомість.

З огляду на це, історико-пам’яттєвий підхід у сучасних українських дослідженнях ґрунтується на виділенні кількох ключових механізмів, кожен з яких має власний інструментарій, об’єкти аналізу та правове забезпечення. Узагальнення цих механізмів у порівняльній формі в табл. 1.3 дає змогу виявити їхню функціональну специфіку та практичну значущість для формування національної ідентичності в Україні.

Наведений порівняльний аналіз в табл. 1.3 свідчить, що історико-пам’яттєвий підхід є методологічно продуктивним саме за умови трактування впливу культурної спадщини як багаторівневої системи взаємопов’язаних механізмів, а не як одновимірного культурного чинника.

Таблиця 1.3 – Механізми впливу культурної спадщини на національну ідентичність у межах історико-пам’яттєвого підходу

Механізм	Зміст механізму в історико-пам’яттєвому підході	Форма впливу на національну ідентичність	Основні об’єкти культурної спадщини	Нормативно-правове забезпечення
Наративний	Формування та закріплення домінантних інтерпретацій минулого через історичні наративи, канони пам’яті, освітні й музейні дискурси	Легітимація «спільного минулого», конструювання уявлення про історичну тяглість і спільну долю	Музейні експозиції, підручники, пам’ятні дати, офіційні комеморації	Закон України «Про культуру»; Закон України «Про освіту»; Концепція національно-патріотичного виховання
Просторово-символічний	Матеріалізація пам’яті в публічному просторі через пам’ятники, меморіали, історичні ареали, топоніміку	Формування символічного ландшафту нації; візуальне закріплення ідентичності в просторі	Пам’ятки архітектури, меморіальні комплекси, історичні центри міст	Закон України «Про охорону культурної спадщини»; Закон України «Про засудження комуністичного та нацистського тоталітарних режимів…»
Інституційний	Виробництво та трансляція легітимних інтерпретацій спадщини через діяльність державних і культурних інституцій	Нормативне закріплення «офіційної» моделі історичної пам’яті та ідентичності	Музеї, заповідники, архіви, органи охорони спадщини	Закон України «Про музеї та музейну справу»; Закон України «Про охорону культурної спадщини»
Комунікативно-практичний (нематеріальний)	Відтворення історичної пам’яті через живі практики, ритуали, традиції, усну історію	Підтримка міжпоколінної передачі ідентичності, «проживання» національних смислів	Обряди, традиції, звичаї, нематеріальна культурна спадщина	Закон України «Про культуру»; Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України
Регулятивно-безпековий	Захист спадщини як елементу культурної безпеки та протидії маніпуляціям історичною пам’яттю	Консолідація суспільства, протидія інформаційній та культурній експансії	Об’єкти спадщини, пов’язані з національно-визвольними змаганнями та державотворенням	Закон України «Про національну безпеку України»; Стратегія національної безпеки України

Кожен із виокремлених механізмів – наративний, просторово-символічний, інституційний, комунікативно-практичний та регулятивно-безпековий – по-своєму забезпечує включення спадщини в процес формування національної ідентичності.

Водночас особливістю українського контексту є те, що зазначені механізми функціонують не лише у сфері культури, а й у правовому та безпековому полі держави. Закріплення засад охорони культурної спадщини, політик пам'яті та деколонізації публічного простору в законодавстві України підтверджує, що історична пам'ять і культурна спадщина розглядаються як стратегічний ресурс національної ідентичності та державної стійкості. Таким чином, історико-пам'яттєвий підхід дозволяє інтегрувати аналіз культурної спадщини в ширшу рамку дослідження націєтворчих процесів, культурної безпеки та сучасних трансформацій українського суспільства.

Отже, історико-пам'яттєвий підхід у контексті дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність в Україні забезпечує:

– перехід від «об'єктного» бачення спадщини до аналізу її символічних і соціальних функцій;

– можливість виявляти механізми впливу спадщини на ідентичність (наративні, просторово-символічні, інституційні, практичні);

– пояснення пам'яттєвих конфліктів як чинників трансформації ідентичності;

– інтеграцію дослідження спадщини в рамку культурної безпеки та деколонізації, актуальну для України.

У межах дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність культурологічний і семіотичний підходи є методологічно комплементарними. Культурологічний підхід зосереджується на спадщині як ціннісно-смисловому ресурсі соціокультурного розвитку, що інтегрується в життя спільнот і продукує ідентифікаційні смисли. Семіотичний підхід розкриває спадщину як систему знаків/текстів культури, через які суспільство «прочитує» минуле й кодує уявлення про «ми». У цьому сенсі спадщина

впливає на ідентичність не «сама по собі», а через механізми інтерпретації, символізації, інституційного закріплення та комунікації.

У культурологічному підході культурна спадщина розглядається як інтегрований компонент життєвого середовища та стратегічний ресурс розвитку суспільства, що здатний впливати на ціннісні орієнтації, культурну пам'ять і моделі самоідентифікації. Такий підхід чітко простежується у дослідженні В. Степанова, де наголошено на зрушенні від вузького розуміння спадщини як «лише пам'яток» до ширшого бачення (довкілля, історико-ландшафтні території, включення спадщини в сучасні практики) та концептуалізації спадщини як ресурсу розвитку [102].

Щоб дослідити вплив емпірично, культурологічний підхід зазвичай розкладає його на вимірювані/описувані процеси:

– ціннісно-нормативний механізм: спадщина формує й відтворює цінності (гідність, тяглість, пам'ять, солідарність), що структурують «ми-образ» нації;

– комунікативно-освітній механізм: спадщина передається через освіту, музейні практики, культурну дипломатію, локальні ініціативи; це створює спільні культурні коди;

– інституційно-практичний механізм: управління спадщиною, охорона, промоція, цифровізація переводять її зі стану «фонду» у стан «актуального культурного досвіду».

Семіотичний підхід розглядає культурну спадщину як сукупність знаків, що організовані в «тексти культури» й кодують смисли спільноти. У цій логіці ідентичність формують не лише факти минулого, а й способи їх позначення, символічні репрезентації та інтерпретативні схеми.

Для українського контексту методологічно показовою є позиція О. Яковлєва, який прямо пропонує семіотику як методологію дослідження культурного простору України, наголошуючи, що ядром семіотики є система знаків, а семіотичний аналіз дає можливість описувати культурний простір через моделі, тексти, дискурси та інтертексти [118].

Важливо також, що у фахових українських публікаціях семіотика культури розкривається через поняття семіозису та «тексту культури» як механізму, завдяки якому культура набуває знання про саму себе і продукує смисли. Це добре видно у статті Н. Андрейчук, де семіозис описується як процес породження смислів у ментальному просторі культури, а культура постає інтерпретативним механізмом, що робить світ значущим [5].

Окремий приклад прикладного семіотичного аналізу в українській гуманітаристиці – дослідження В. Личковаха про мистецьку «семіосферу» в українській етнокультурі, де наголошено на ролі художньої символіки й архетипових знаків у побудові етнонаціонального образу світу та у трансляції культурної пам’яті [71].

Семіотична операціоналізація впливу спадщини на ідентичність зазвичай охоплює такі механізми:

– кодувально-символічний механізм: об’єкти спадщини функціонують як символи/знаки (меморіал, храм, орнамент, музейний експонат), які кодують належність та цінності спільноти;

– наративно-текстовий механізм: спадщина включається в «тексти культури» (експозиції, церемонії, маршрути пам’яті), що задають рамку «правильного читання» минулого;

– просторово-семіотичний механізм: культурний простір/ландшафт організується як знакова система (ієрархія місць, центр/периферія, маркери пам’яті), що впливає на уявлення про націю та її територіально-символічну цілісність.

Культурологічний та семіотичний підходи дозволяють методологічно коректно «розкласти» вплив культурної спадщини на національну ідентичність на конкретні механізми. Культурологічний підхід підкреслює роль спадщини як стратегічного ресурсу та системи практик (зокрема, зростання значення цифровізації), тоді як семіотичний підхід розкриває спадщину як знаково-текстовий механізм продукування смислів, через який культура кодує «образ нації» у просторі, символах і наративах. У сукупності

вони формують релевантну методологічну рамку для дослідження того, як саме спадщина – через інтерпретацію, символізацію та інституційне закріплення – впливає на процеси конструювання та відтворення української національної ідентичності.

Соціологічний та соціально-психологічний підходи дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність, є ключовими з огляду на їхню здатність операціоналізувати (перевести в індикатори та процедури вимірювання) зв'язок між: символічними ресурсами спадщини (пам'ятки, музеї, практики пам'яті, ритуали, традиції), та ідентифікаційними станами та установками (гордість/належність, довіра/солідарність, дистанція до «інших», готовність підтримувати культурну політику, участь у комеморативних практиках).

Соціологічний підхід дозволяє фіксувати, як саме спадщина «працює» через інституції, медіа, освіту, публічний простір і вимірювані установки населення (моніторингові опитування, шкали, індекси). Соціально-психологічний – пояснює чому ці символи, практики й наративи стають психологічно значущими: через механізми соціальної ідентифікації, групових емоцій, колективної пам'яті, загроз і резильєнтності.

У соціологічній традиції національна ідентичність розглядається як соціально сконструйований феномен, який формують: соціальні інститути (освіта, культура, політика), масова комунікація, практики солідарності, символічні кордони «свій/чужий» та нерівності/мобільність. Саме тому вплив культурної спадщини в соціологічному підході аналізують як вплив символічних ресурсів, що «вбудовані» у соціальну структуру (інституції охорони спадщини, музеї, місця пам'яті, практики комеморації, локальні культурні політики).

У соціологічних дослідженнях вплив культурної спадщини на національну ідентичність доцільно розглядати не як абстрактну або суто символічну категорію, а як сукупність конкретних, емпірично фіксованих механізмів, що проявляються у свідомості, цінностях, установках і

поведінкових практиках індивідів та соціальних груп. Операціоналізація «впливу спадщини» передбачає виокремлення таких механізмів і визначення показників, за допомогою яких можна оцінити їхній інтегративний, мобілізаційний або ідентифікаційний ефект. Це відповідає сучасним вимогам до міждисциплінарних досліджень і узгоджується з чинною державною політикою України у сфері культури та національної ідентичності.

Таблиця 1.4 – Соціологічна операціоналізація «впливу культурної спадщини» як сукупності вимірюваних механізмів

Механізм впливу культурної спадщини	Соціологічний зміст механізму	Основні індикатори (що вимірюється)	Методи емпіричного дослідження	Законодавчі та нормативні підстави
1	2	3	4	5
Когнітивний (знаннявий)	Засвоєння знань про історію, пам’ятки, традиції, символи як основу усвідомлення належності	Рівень обізнаності про об’єкти спадщини; знання історичних подій; розуміння їх значення	Анкетні опитування, тестування, контент-аналіз освітніх програм	Конституція України, ст. 54; Закон України «Про культуру»
Емоційно-ціннісний	Формування почуття гордості, поваги, емоційної прив’язаності до національної спадщини	Почуття гордості за спадщину; емоційне ставлення до пам’яток; значущість спадщини для «Я-образу»	Опитування (шкали Лайкерта), глибинні інтерв’ю, фокус-групи	Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»
Ідентифікаційний	Усвідомлення себе частиною національної спільноти через спільну культурну спадщину	Самоідентифікація («хто я?»); сприйняття спадщини як «нашої»; відмежування від «чужого»	Соціологічні опитування, наративний аналіз	Конституція України, ст. 11; Закон України «Про охорону культурної спадщини»
Нормативно-ціннісний	Інтеріоризація норм і цінностей, закріплених у традиціях і культурній пам’яті	Підтримка національних цінностей; ставлення до мови, символів, традицій	Анкетування, аналіз ціннісних орієнтацій	Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

Продовження таблиці 1.4

1	2	3	4	5
Поведінковий (практичний)	Реальна участь у практиках збереження, популяризації та використання спадщини	Відвідування музеїв; участь у пам'ятних заходах; волонтерство	Опитування, спостереження, аналіз участі	Закон України «Про музеї та музейну справу»
Комунікативно-дискурсивний	Репрезентація спадщини у медіа, освіті, публічному просторі як чинник формування ідентичності	Частота згадувань; домінантні наративи; образи минулого	Контент-аналіз, дискурс-аналіз	Закон України «Про культуру»; Закон України «Про інформацію»
Інституційно-інтеграційний	Вплив державних і місцевих інституцій культури на консолідацію суспільства	Довіра до культурних інституцій; сприйняття культурної політики	Опитування, аналіз політик (policy analysis)	Закон України «Про охорону культурної спадщини»; Стратегії та державні програми у сфері культури

Поданий порівняльний аналіз засвідчує, що соціологічна операціоналізація «впливу культурної спадщини» як сукупності вимірюваних механізмів дозволяє перейти від декларативного розуміння ролі спадщини до її емпірично перевірюваного аналізу. Когнітивні, емоційно-ціннісні, ідентифікаційні та поведінкові механізми утворюють взаємопов'язану систему, через яку культурна спадщина впливає на формування й трансформацію національної ідентичності українського суспільства. Важливо, що зазначені механізми не існують поза інституційним і правовим полем: чинне законодавство України створює нормативні умови для збереження спадщини та її інтеграції в державну політику утвердження національної і громадянської ідентичності. Це відкриває можливості для комплексних міждисциплінарних досліджень і для практичного використання їхніх результатів у сфері культурної та освітньої політики.

Соціально-психологічний підхід фокусується на тому, як індивід і група переживають належність до нації: через самокатегоризацію, емоційну прив'язаність, групову гордість/стигму, відчуття загрози, образ «інших»,

колективні травми і символічні ресурси, які забезпечують відчуття тяглості. Для України особливо релевантним є фокус на тому, як війна змінює психологічні компоненти ідентичності (зростання згуртованості, переоцінка символів, зміна ставлення до маркерів спадщини) [100]. У межах цього підходу «вплив культурної спадщини» операціоналізується через конкретні психологічні процеси: ідентифікацію, інтеріоризацію норм і цінностей, формування колективної пам'яті, емоційне переживання та соціальну солідарність.

На відміну від правового або культурологічного підходу, соціально-психологічний підхід дозволяє пояснити, як і чому культурна спадщина стає чинником національної ідентичності, а не залишається лише символічним або декларативним ресурсом. Це дає змогу пов'язати гуманітарні концепції з практиками освіти, виховання, культурної політики та інформаційної безпеки.

Таблиця 1.5 – Операціоналізація впливу культурної спадщини в соціально-психологічному підході

Соціально-психологічний механізм	Як інтерпретується «вплив культурної спадщини»	Рівень впливу	Практичний прояв	Нормативно-правове підґрунтя
1	2	3	4	5
Соціальна ідентифікація	Спадщина виступає символом групової належності («ми»)	Особистісний, груповий	Ототожнення себе з українською культурною традицією	Закон України «Про культуру»
Колективна пам'ять	Культурна спадщина формує спільні історичні уявлення та наративи	Суспільний	Пам'ятні дати, національні символи, музеї	Закон України «Про охорону культурної спадщини»
Інтеріоризація цінностей	Передавання культурних норм і цінностей через традиції та практики	Особистісний	Формування патріотизму, поваги до культури	Закон України «Про освіту»
Емоційно-ціннісне переживання	Спадщина викликає емоційну прив'язаність і гордість	Особистісний	Емоційне ставлення до мови, символів, пам'яток	Закон України «Про культуру»
Соціалізація	Культурна спадщина як середовище первинної й вторинної соціалізації	Груповий	Виховання через традиції, обряди, свята	Закон України «Про освіту»

Продовження таблиці 1.5

1	2	3	4	5
Соціальна солідарність	Спадщина зміцнює згуртованість спільноти	Суспільний	Єдність у кризових умовах	Стратегія національно-патріотичного виховання
Смислотворення	Спадщина як джерело сенсів і життєвих орієнтирів	Особистісний	Формування світогляду	Закон України «Про культуру»
Нормативна регуляція поведінки	Культурні традиції задають соціально схвалювані моделі поведінки	Груповий	Дотримання традицій, етичних норм	Закон України «Про культуру»
Міжпоколінна трансмісія	Передавання ідентичності між поколіннями	Суспільний	Збереження культурної тяглості	Закон України «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» (у межах Закону «Про культуру»)

Отже, соціально-психологічний підхід дозволяє операціоналізувати «вплив культурної спадщини» не як абстрактне культурне явище, а як сукупність конкретних психологічних і соціальних механізмів, через які спадщина інтегрується у свідомість особистості та колективну ідентичність суспільства. Завдяки таким механізмам культурна спадщина перетворюється на активний чинник формування національної ідентичності, соціальної згуртованості та ціннісної стабільності українського суспільства.

Нормативно-правове закріплення цих процесів у законодавстві України (зокрема в законах «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про освіту», «Про національну безпеку України») підтверджує, що держава визнає соціально-психологічний вимір культурної спадщини як стратегічно важливий ресурс націєтворення та суспільної стійкості.

Інституційно-правовий підхід у дослідженні впливу культурної спадщини на національну ідентичність виходить із того, що спадщина функціонує не лише як культурний ресурс або символічний код, а як об’єкт публічного управління і предмет правового регулювання, тобто як сфера, де держава та інші суб’єкти формують правила охорони, використання,

інтерпретації й репрезентації минулого. Методологічно це означає: вплив спадщини на ідентичність аналізується через інституції, норми, процедури та правозастосування, що задають рамки збереження спадщини, включення її в освіту/публічну пам’ять, легітимації певних наративів і символів.

Інституційно-правовий підхід дозволяє досліджувати вплив культурної спадщини на національну ідентичність як керований і нормований процес, у якому ключову роль відіграють:

1) конституційні гарантії та галузеві закони;

2) інституційна архітектура охорони та репрезентації спадщини;

3) правозастосування і відповідальність;

4) пам’яттєва політика в публічному просторі.

На відміну від підходів, що зосереджені переважно на символах і наративах, інституційно-правова перспектива дає змогу показати, якими саме правовими та організаційними механізмами держава й суспільні інституції забезпечують (або не забезпечують) збереження спадщини як матеріальної основи колективної пам’яті та як ресурсу національної самоідентифікації. Наукові роботи українських дослідників у сфері права та публічного управління демонструють, що ефективність цієї системи залежить від узгодженості норм, інституційної спроможності, фінансування та адаптації механізмів охорони до викликів воєнного часу [73].

Комунікативно-дискурсивний підхід виходить із того, що культурна спадщина впливає на національну ідентичність не автоматично (через сам факт існування пам’ятки чи традиції), а через комунікативні практики, у яких спадщина називається, інтерпретується, оцінюється, включається у наративи «ми» та стає частиною колективної пам’яті. Відповідно, дослідницький фокус зміщується з «переліку об’єктів спадщини» на дискурсивні режими їх репрезентації: які слова та образи використовуються, які сюжети домінують, хто говорить, для кого, у яких жанрах та інституційних контекстах.

У сучасному українському дискурсі це тісно пов’язано з проблематикою історичної пам’яті та її ролі у формуванні суспільних цінностей і моделей

самоопису. У монографії Л. Нагорної про історичну пам’ять підкреслено значення дискурсів і механізмів їх формування для суспільних уявлень про минуле та ідентичність [78]. Схожу логіку демонструє й аналітична праця Інституту українознавства НАН України щодо пам’ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни: увага зосереджується на тому, як дискурсивні рамки та наративи структурують колективні уявлення та політику пам’яті [60].

У цьому сенсі культурна спадщина постає як комунікативний ресурс, що: легітимує певні версії минулого; формує символічні кордони «свого/чужого»; нормує емоційні реакції (гордість/втрата/травма/опір); підтримує або трансформує уявлення про націю.

У медіапросторі культурна спадщина функціонує як:

– тема новин (руйнування, реставрації, повернення культурних цінностей, культурні події);

– символічний маркер ідентичності (мовні формули, меморіальні сюжети);

– об’єкт інформаційного протиборства (наративи привласнення/заперечення/переписування).

Комунікативно-дискурсивний підхід у медіадослідженні передбачає:

– критичний дискурс-аналіз (вияв владних рамок і ідеологічних установок);

– аналіз фреймів (як структурується подія/пам’ятка/традиція);

– наративний аналіз (як історія подається як «наша»);

– аналіз візуального дискурсу (образи, інфографіка, відео).

Нормативний контекст тут задає Закон України «Про медіа», який визначає рамку суспільних відносин у сфері медіа та стандарти функціонування медіасередовища, що прямо впливає на те, як формуються та циркулюють дискурси [42].

У межах комунікативно-дискурсивного підходу дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність потребує чіткої

операціоналізації аналітичних категорій. Такою операціоналізацією виступає матриця кодування, яка дозволяє системно фіксувати та порівнювати способи репрезентації культурної спадщини у медіа, освітніх текстах і практиках публічної історії. Матриця кодування поєднує три ключові рівні аналізу:

– фрейми (смислові рамки інтерпретації спадщини);
– наративи (стійкі сюжетні моделі);
– лексичні індикатори (мовні маркери ідентичності).

Такий підхід дає змогу простежити, як саме культурна спадщина перетворюється на чинник національної ідентичності через мову, образи та комунікативні практики, а також співвіднести ці процеси з нормативно-правовим полем України.

Подана матриця 1.6 кодування демонструє, що в комунікативно-дискурсивному підході вплив культурної спадщини на національну ідентичність може бути системно проаналізований через поєднання фреймів, наративів і лексичних індикаторів, які циркулюють у медіа, освіті та публічній історії. Такий інструментарій дозволяє не лише описувати зміст репрезентацій культурної спадщини, а й виявляти ідеологічні акценти, ціннісні орієнтації та моделі ідентифікації, що формуються у суспільстві.

Зіставлення дискурсивних категорій із конкретними нормами законодавства України (зокрема законами «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про освіту», «Про національну безпеку України») засвідчує, що комунікативні практики формування ідентичності мають чітке нормативне підґрунтя. Це дозволяє використовувати матрицю кодування як науково обґрунтований методологічний інструмент для подальших емпіричних досліджень впливу культурної спадщини на національну ідентичність українського суспільства.

Таблиця 1.6 – Матриця кодування для комунікативно-дискурсивного аналізу впливу культурної спадщини

Аналітичний вимір	Фрейм (смислова рамка)	Наративна модель	Лексичні індикатори (приклади)	Сфера застосування	Нормативно-правова основа
Ідентичність	Спадщина як основа «ми-ідентичності»	Безперервність історії українського народу	«наша культурна спадщина», «українська традиція», «національна ідентичність»	Освіта, музеї, публічні виступи	Закон України «Про культуру»
Державність	Спадщина як доказ історичної суб'єктності	Україна як історично сформована держава	«державотворча традиція», «історична спадкоємність»	Публічна історія, офіційні медіа	Закон України «Про охорону культурної спадщини»
Цінність	Спадщина як національна цінність	Обов'язок збереження і передавання	«цінність», «охорона», «збереження», «автентичність»	Освіта, культурна політика	Закон України «Про охорону культурної спадщини»
Пам'ять	Спадщина як носій колективної пам'яті	Пам'ять як основа єдності	«історична пам'ять», «вшанування», «пам'ятні місця»	Музеї, меморіальні практики	Закон України «Про культуру»
Травма і спротив	Спадщина як об'єкт нищення і відновлення	Втрата – спротив – відродження	«зруйновано», «відновлення», «культурний спротив»	Медіа, публічна історія	Закон України «Про національну безпеку України»
Деколонізація	Спадщина як простір переосмислення	Звільнення від імперських наративів	«деколонізація», «переосмислення», «імперська спадщина»	Освіта, медіа	Закон України «Про засудження тоталітарних режимів…»
Європейськість	Спадщина як частина європейської культури	Повернення до європейського культурного простору	«європейські цінності», «європейська традиція»	Медіа, освітні тексти	Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»
Соціалізація	Спадщина як виховний ресурс	Формування громадянина	«виховання», «патріотизм», «культурна компетентність»	Освіта	Закон України «Про освіту»
Міжпоколінна тяглість	Спадщина як передавання досвіду	Традиція як зв'язок поколінь	«спадкоємність», «передавання традицій»	Освіта, родинні практики	Закон України «Про культуру»
Захист	Спадщина як об'єкт правового захисту	Необхідність охорони і відповідальності	«охоронна зона», «пам'ятка», «відповідальність»	Право, управління	Закон України «Про охорону культурної спадщини»

Висновки до першого розділу

На основі проведеного теоретико-методологічного аналізу в межах першого розділу, можна сформулювати наступні узагальнюючі висновки:

1.Дослідження понятійного апарату засвідчило, що культурна спадщина в сучасній українській гуманітаристиці є інтегративною категорією, яка поєднує матеріальні об’єкти, духовні смисли та соціальні практики. Науковий дискурс еволюціонував від статичного «пам’яткоцентричного» підходу до динамічної моделі, де спадщина розглядається як активний соціокультурний ресурс. Встановлено, що плюралізм визначень (ціннісного, об’єктного, функціонального) зумовлений міждисциплінарним характером явища, що охоплює правові, історичні, мистецтвознавчі та соціологічні аспекти.

2. Доведено, що культурна спадщина виступає ключовим чинником формування та збереження національної ідентичності українського суспільства. Вона виконує роль «колективної пам’яті», забезпечуючи національну тяглість та консолідацію громади довкола спільних ціннісних орієнтирів. У контексті сучасних глобалізаційних викликів та воєнних загроз, спадщина трансформується у фундамент духовного спротиву, що дозволяє українцям усвідомлювати себе як єдину політичну націю та суб'єкт світового культурного процесу.

3. Аналіз структури спадщини показав нерозривність зв'язку між її об’єктною формою (пам’ятками архітектури, археології, музеями) та нематеріальним наповненням (традиціями, ритуалами, мовою). Визначено, що саме нематеріальна складова забезпечує «живе» функціонування пам’яток, наповнюючи їх семантичним змістом. Відповідно, ефективна державна політика має базуватися на «подвійній стратегії» захисту: фізичному збереженні об’єктів та одночасному створенні умов для трансляції традиційних знань і практик.

4. Встановлено, що правове визначення культурної спадщини в Україні, попри певну дискусійність щодо термінологічного співвідношення зі сферою

«культурних цінностей», виконує критичну охоронну функцію. Законодавство закріплює критерії автентичності та цінності, що є правовою підставою для інвентаризації, реставрації та міжнародної реституції. Водночас виявлено необхідність подолання «когнітивного розриву» між законодавчими нормами та рівнем суспільної відповідальності громадян за збереження власного культурного середовища.

5. Виявлено гостру проблему відчуження сучасного суб'єкта від культурних надбань під впливом масової культури та споживацьких ідеологій. У цьому контексті обґрунтовано роль музеїв, заповідників та освітніх інституцій як центрів соціалізації, що повинні не просто зберігати артефакти, а здійснювати активну інтерпретацію спадщини для формування вільного, відповідального та культурно ідентифікованого громадянина.

Таким чином, теоретичний базис першого розділу підтверджує, що культурна спадщина є не лише реліктом минулого, а стратегічним інструментом націєтворення та життєво необхідним ресурсом для сталого розвитку українського суспільства в умовах сучасності.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Аналіз сучасного стану та викликів збереження культурної спадщини в контексті національної ідентичності українського суспільства в умовах воєнного стану

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України (з 24 лютого 2022 р.) актуалізувала культурну спадщину як один із ключових ресурсів національної стійкості, консолідації та відтворення національної ідентичності. У науковому дискурсі дедалі чіткіше простежується теза, що руйнування або привласнення спадщини є не лише матеріальною шкодою, а й інструментом символічної війни проти історичної пам’яті та права спільноти на самовизначення. Цю логіку фіксують, зокрема, дослідження українських істориків Інституту історії України НАН України, які підкреслюють: знищення пам’яток історії та культури спрямоване на підрив морального духу, деформацію історичної пам’яті та делегітимацію української суб’єктності [93].

Емпіричний вимір проблеми відображається у статистиці державних органів та міжнародних інституцій, що ведуть облік втрат. За офіційною інформацією Міністерство культури України, станом на кінець грудня 2024 року внаслідок російської агресії постраждали 1255 пам’яток культурної спадщини. Із зазначеної кількості 125 об’єктів мають статус пам’яток національного значення, 1055 – пам’яток місцевого значення, ще 75 належать до категорії щойно виявлених об’єктів культурної спадщини [1].

Пошкодження зафіксовано у 18 областях України та місті Києві. Найбільша кількість постраждалих пам’яток зосереджена у Харківській

області (324 об’єкти), Херсонській (180), Донецькій (164), Одеській (137), Чернігівській (65), Київській області та місті Києві загалом (83), Запорізькій (57), Миколаївській (44), Дніпропетровській (49), Львівській (60), Сумській (33) та Луганській (32) областях. Менша кількість пошкоджених об’єктів зафіксована у Хмельницькій області (10), Полтавській (6), Вінницькій і Житомирській (по 4), Кіровоградській (2) та Черкаській області (1) [1].

Водночас станом на кінець грудня 2024 року майже вся територія Луганської області, а також значні частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей залишаються під тимчасовою окупацією. За цих умов здійснення повного та точного обліку пошкоджених об’єктів культурної спадщини, що зазнали руйнувань унаслідок бойових дій та окупації, є неможливим, що не дозволяє визначити їх реальну кількість [1].

Паралельно фіксуються втрати культурної інфраструктури (бібліотеки, музеї, клубні заклади тощо), що опосередковано впливають на спадщину як систему інституційної трансляції пам’яті та ідентичності: Міністерство повідомляло, що 2024 об’єкти культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань) [1].

Міністерство культури та інформаційної політики України здійснює систематичну фіксацію пошкоджень об’єктів культурної інфраструктури на території держави, завданих унаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Згідно з інформацією, наданою обласними військовими адміністраціями та Київською міською військовою адміністрацією, протягом липня загальна кількість постраждалих закладів культури в регіонах зросла на 11 одиниць. Найбільших втрат зазнали заклади культури у Запорізькій, Харківській, Сумській областях, а також у місті Києві [1].

Станом на 25 липня 2024 року пошкоджень або руйнувань зазнали 2024 заклади культури, зокрема й ті, що перебувають у підпорядкуванні Міністерства культури та інформаційної політики України та інших центральних органів виконавчої влади, без урахування пам’яток культурної спадщини. Із зазначеної кількості 334 об’єкти були повністю знищені, що

становить 16,5 % від загальної чисельності постраждалих закладів [3].

Втрати серед закладів культури державної форми власності становили 35 об'єктів, що дорівнює 14 % від загальної кількості установ базової мережі загальнодержавного рівня. Водночас заклади культури комунальної форми власності зазнали значно більших втрат – 1989 об'єктів, що становить 6 % від загальної кількості закладів базової мережі місцевого рівня [3].

Найчисельнішою категорією закладів культурної інфраструктури, які зазнали пошкоджень або повного знищення, є клубні заклади, частка яких становить 48,2 % від загальної кількості постраждалих об'єктів.

Загалом унаслідок бойових дій та пов'язаних із ними руйнувань постраждали: клубні заклади – 974 об'єкти, бібліотеки – 720, заклади мистецької освіти – 157, музеї та галереї – 117, театри, кінотеатри та філармонії – 37, парки, зоопарки та заповідники – 16, цирки – 3 об'єкти [3].

Руйнування або пошкодження закладів культури зафіксовано на території 290 територіальних громад, що становить 19,7 % від загальної кількості об'єднаних територіальних громад України. Зокрема, такі втрати зафіксовані у Вінницькій області (3,2 % ОТГ), Дніпропетровській (20,9 %), Донецькій (87 %), Житомирській (17 %), Закарпатській (2 %), Запорізькій (37,3 %), Київській (27,1 %), Луганській (46,2 %), Львівській (5,5 %), Миколаївській (44,2 %), Одеській (9,9 %), Полтавській (2 %), Сумській (58,8 %), Харківській (57,1 %), Херсонській (43 %), Хмельницькій (17 %), Черкаській (6,1 %), Чернігівській (47,4 %), Кіровоградській (2 %), а також у місті Києві [3].

Станом на кінець липня 2024 року майже вся територія Луганської області, а також значні частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей залишаються під тимчасовою окупацією. У зв'язку з цим повний і достовірний облік закладів культури, що зазнали пошкоджень або руйнувань унаслідок бойових дій та окупації, наразі є неможливим, що ускладнює визначення їх фактичної кількості [3].

Станом на 25 жовтня 2025 року внаслідок збройної агресії російської федерації на території України зафіксовано руйнування та пошкодження 1612

об’єктів культурної спадщини, а також 2427 об’єктів культурної інфраструктури [2].

Серед постраждалих об’єктів культурної спадщини 149 мають статус пам’яток національного значення, 1311 – пам’яток місцевого значення, ще 152 належать до категорії щойно виявлених об’єктів. Загалом факти пошкоджень об’єктів культурної спадщини зафіксовано у 18 областях України. Найбільшої шкоди зазнали пам’ятки, розташовані на території Харківської області (342 об’єкти), Херсонської (294), Одеської (182), Донецької (173), а також Київської області та міста Києва разом (156 об’єктів).

Паралельно з цим унаслідок артилерійських обстрілів та активних бойових дій пошкоджено або зруйновано 2427 об’єктів культурної інфраструктури, з яких 493 зазнали повного знищення [2].

Найбільш значних втрат культурна інфраструктура зазнала в Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Сумській та Миколаївській областях.

Загалом унаслідок бойових дій постраждали такі типи закладів культурної інфраструктури: клубні заклади – 1180 об’єктів, бібліотеки – 852, заклади мистецької освіти – 186, музеї та галереї – 134, театри, кінотеатри та філармонії – 50, заповідники – 9, парки та зоопарки – 11, цирки – 4, а також кіностудія, розташована у місті Києві [2].

Руйнування та пошкодження об’єктів культурної інфраструктури зафіксовано у 327 територіальних громадах на території України. Найбільша кількість постраждалих громад відзначається у Донецькій області (46 територіальних громад), Сумській (37), Харківській (33), Чернігівській (31), Запорізькій (29), Миколаївській (23), Дніпропетровській (22), Київській (21) та Луганській областях (12 територіальних громад) [2].

ЮНЕСКО здійснює попередню оцінку завданих збитків культурним цінностям шляхом перехресної верифікації зафіксованих інцидентів із використанням кількох надійних і незалежних джерел інформації. Опубліковані результати такої оцінки, які підлягають регулярному оновленню, мають інформативний характер і не створюють для Організації

юридичних зобов’язань. Паралельно ЮНЕСКО у співпраці з партнерськими організаціями розробляє механізм незалежної та скоординованої оцінки даних щодо ситуації в Україні, що передбачає, зокрема, аналіз супутникових знімків. Зазначена діяльність здійснюється відповідно до положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року [89].

Під терміном «культурні цінності» у цьому контексті розуміються нерухомі об’єкти культурної спадщини у значенні, визначеному статтею 1 Гаазької конвенції 1954 року, незалежно від їх походження, форми власності чи наявності реєстрації в національному реєстрі. До цієї категорії також належать об’єкти та пам’ятники, пов’язані з культурною сферою, включно з меморіальними комплексами [89].

Розбіжності між національними і міжнародними цифрами пояснюються різними методиками обліку та процедурою підтвердження фактів пошкоджень. 28 пошкоджених об'єктів Запорізької області [89]

151. Храм св. Тихона Задонського – Гуляйполе (Запорізька область)

152. Історико-архітектурний музей «Садиба Попових» (Історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», комплекс XIX століття) – Василівка (Запорізька область)

153. Колишній будинок Генріха Янцена (збудований наприкінці XIX століття) – Оріхів (Запорізька область)

154. Залізнична станція Запоріжжя-II (пам'ятка архітектури місцевого значення, збудована в 1904 році) – Запоріжжя (Запорізька область)

155. Братська могила солдатів Другої світової війни (пам'ятка місцевого значення) – Вербове (Запорізька область)

156. Церква на честь священномученика Олександра – Термирівка (Запорізька область)

157. Пам'ятка містобудування місцевого значення – житловий будинок (1953-54) – Запоріжжя (Запорізька область)

158. Центр культури і спорту – Гуляйполе (Запорізька область)

159. Зал Царства Свідків Єгови в Гуляйполі – Гуляйполе (Запорізька

область)

160. Малотокмацький будинок культури – м. Мала Токмачка (Запорізька обл.)

161. Церква Архангела Михаїла (збудована в 1906 році) – Комишуваха (Запорізька область)

162. Церква євангельських християн-баптистів – Кам'янське (Запорізька область)

163. Бібліотека – Новоданилівка (Запорізька область)

164. Братська могила та меморіальний комплекс періоду Другої світової війни (1943 р.) – Полтавка (Запорізька область)

165. Будівля управління заводом металовиробів, де розташовувався штаб 226-95-ї гвардійської стрілецької дивізії (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Оріхів (Запорізька область)

166. Братська могила періоду Громадянської та Великої Вітчизняної воєн – Гуляйполе (Запорізька область)

167. Будівля будинку торгових рядів (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Оріхів (Запорізька область)

168. Будівля будинку, в якому розташовувався перший заїжджий двір (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Оріхів (Запорізька область)

169. Житловий будинок, що утворює ансамбль площі Маяковського (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Запоріжжя (Запорізька область)

170. Будівля міської адміністрації (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Оріхів (Запорізька область)

171. Будівля жіночої гімназії, як частина комплексу гімназії та реального чоловічого училища (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Оріхів (Запорізька область)

172. Свято-Покровська церква – Оріхів (Запорізька область)

173. Житловий будинок (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Запоріжжя (Запорізька область)

174. Свято-Троїцький храм – Новопрокопівка (Запорізька область)

175. Андріївський собор – Запоріжжя (Запорізька область)

176. Будинок культури Т.Г. Шевшенка – Запоріжжя (Запорізька обл.)

177. Будинок купця П. Л. Захар'їна (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Запоріжжя (Запорізька область)

178. Археологічна пам’ятка курганний могильник Мамай-Могила – Велика Знам’янка (Запорізька область)

Українські науковці наголошують, що культурна спадщина під час війни набуває подвійного статусу: з одного боку, це об’єкт охорони, з іншого – чинник мобілізації та самоідентифікації. З позицій історико-культурного аналізу, напад на спадщину є складовою ширшої стратегії заперечення української історії та нав’язування імперських наративів, особливо на тимчасово окупованих територіях. У цьому контексті дослідники підкреслюють важливість очищення публічного простору від маркерів колоніального/імперського домінування та посилення процесів декомунізації/деколонізації як частини політики пам’яті [93].

На концептуальному рівні зв’язок «спадщина ↔ ідентичність» у воєнних умовах описується також через функції мови, традицій, пам’яток та культурних практик як механізмів відтворення спільноти й відчуття належності; водночас підкреслюється, що агресор цілеспрямовано руйнує ці символічні опори для деморалізації та «розмивання» колективного «ми» [83].

Ключовими викликами збереження культурної спадщини в умовах воєнного стану є:

1. Фізичне руйнування та протиаварійні потреби

Основний ризик – прямі пошкодження від обстрілів, пожеж, вибухових хвиль, вторинні руйнування (волога, перепади температур, відсутність консерваційних робіт). Внаслідок цього пріоритетом стають швидкі протиаварійні заходи, консервація та мінімізація подальших втрат, але їх реалізація ускладнена небезпекою доступу, дефіцитом фахівців та ресурсів. Нормативну рамку для частини таких робіт у період воєнного стану задає спеціальний урядовий порядок, який визначає типи невідкладних робіт на

об’єктах культурної спадщини [88].

2. Незаконне переміщення, привласнення та ризики втрати походження.

Окремий блок викликів – окупація та пов’язані з нею практики незаконного вивезення/переміщення культурних цінностей, привласнення музейних предметів, руйнування облікових систем. Українські історики звертають увагу, що поряд із руйнацією відбуваються протиправні переміщення об’єктів Музейного фонду України та привласнення культурних цінностей. Це створює довгострокові проблеми атрибуції, реституції та відновлення колекцій [93].

3. Документація, інвентаризація та доказова база збитків.

У воєнний час інвентаризація й фіксація пошкоджень переходять із «рутинної» функції в критичну: вони забезпечують і планування відновлення, і юридичні механізми відшкодування/компенсації. Наукові публікації зосереджують увагу на потребі детальної документації об’єктів, створення інвентарів і цифрових копій як способу збереження інформації та підготовки до реконструкції [117].

4. Евакуація та безпекові протоколи для рухомої спадщини.

Евакуація музейних предметів і архівів є високоризиковою, логістично складною та ресурсомісткою процедурою (упакування, транспортування, тимчасове зберігання, охорона). У реальній практиці евакуаційні рішення залежать від інтенсивності бойових дій, наявності безпечних сховищ, транспорту та координації між інституціями. Паралельно держава вибудовує інструменти обліку збитків і механізми їх оцінювання внаслідок агресії, що важливо для подальших претензій до держави-агресора [84].

5. Інституційна спроможність та кадрові обмеження.

Воєнний стан посилює кадровий дефіцит (мобілізація, переміщення населення, виїзд фахівців), а також фінансові та організаційні бар’єри для регулярного моніторингу, консервації, охорони об’єктів. У дослідженнях наголошується на потребі координації державних органів, місцевого самоврядування, громадського сектору та міжнародних партнерів як умови

ефективного захисту [117].

6. Нормативно-управлінські виклики: спеціальні режими робіт і баланс «невідкладність ↔ якість».

З одного боку, воєнні умови вимагають швидких рішень, з іншого – роботи на пам’ятках мають відповідати професійним стандартам, аби «порятунок» не перетворився на додаткове ушкодження. Запровадження спеціальних процедур (для протиаварійних та консерваційних робіт) зменшує бюрократичні затримки, але потребує якісного контролю та прозорих критеріїв пріоритетизації [88].

Отже, сучасний стан культурної спадщини України у воєнний період характеризується високими масштабами втрат, інституційними та безпековими обмеженнями, а також зміщенням акцентів охорони спадщини в бік «кризового управління» (невідкладні роботи, документація, евакуація). У контексті національної ідентичності це означає, що захист спадщини набуває значення не лише як збереження матеріальних артефактів, а як протидія руйнуванню символічних основ української спільноти, її історичної пам’яті та культурної тяглості.

2.2. Пріоритетні напрями актуалізації культурної спадщини у процесі формування національної ідентичності українського суспільства в умовах воєнного стану в Україні

В умовах воєнного стану культурна спадщина набуває посиленої суспільної функції: вона виступає не лише об’єктом охорони, а й ідентифікаційним ресурсом, через який відтворюються колективні уявлення про «ми», тяглість історичного досвіду та легітимність державності. Ризики, зумовлені війною (фізичні руйнування, незаконне переміщення культурних цінностей, втрата документації, розрив культурної спадкоємності через

міграцію), одночасно роблять актуальними заходи захисту і актуалізації спадщини як інструмента національної консолідації.

Нормативна рамка цієї проблематики формується на кількох рівнях:

– конституційні гарантії: держава зобов'язана забезпечувати збереження історичних пам'яток та інших об'єктів культурної цінності (ст. 54 Конституції України) [59];

– спеціальне законодавство у сфері спадщини: Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає правові та організаційні засади охорони спадщини як сфери публічної політики [47];

– секторальна культурна політика: Закон України «Про культуру» встановлює рамки функціонування культурної сфери, у межах якої спадщина зберігається, інтерпретується і комунікується суспільству [41];

– політика ідентичності: Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» задає мету, принципи й напрями державної політики в цій сфері, що дозволяє методологічно пов'язувати практики актуалізації спадщини з державотворчими цілями [46];

– особливий правовий режим: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає загальні умови функціонування держави у період збройної агресії, у межах яких реалізуються й культурні політики [48].

Емпіричним базисом для визначення пріоритетів є масштаб втрат: станом на 25 жовтня 2025 року в Україні зафіксовано руйнування/пошкодження 1612 пам'яток культурної спадщини та 2427 об'єктів культурної інфраструктури. Така ситуація об'єктивно зміщує акцент із «рутинної» охорони спадщини до режиму кризового управління з одночасною потребою підтримувати спадщину як чинник ідентичності, стійкості та соціальної згуртованості (що, зокрема, відображено в стратегічних документах культурної політики) [2].

Під актуалізацією культурної спадщини у цьому підрозділі розуміємо цілеспрямоване включення матеріальних і нематеріальних елементів

спадщини в сучасні соціокультурні практики (освіта, музейна та меморіальна робота, медіа, цифрові платформи, місцеві ініціативи, культурна дипломатія) з метою:

– підтримки ідентифікаційних наративів (тяглість, самобутність, символи спільноти);

– консолідації (горизонтальна солідарність, довіра, спільні цінності);

– культурної безпеки (протидія привласненню/переприсвоєнню, дезінформації, символічній експансії).

У воєнний час актуалізація спадщини стає інструментом протидії втраті національно-культурної ідентичності, оскільки спадщина є носієм довгої історичної пам’яті та символічних смислів.

Нижче окреслено напрями, що в умовах воєнного стану є найбільш результативними для підтримки та формування національної ідентичності, з урахуванням сучасних наукових підходів українських авторів і практик державної політики.

Напрям 1. Документування втрат, облік і верифікація як основа «пам’яті про спадщину»

У ситуації масових руйнувань документування набуває подвійної функції: охоронної (облік, фіксація стану, підготовка відновлення); ідентифікаційної (суспільне усвідомлення масштабу втрат як частини колективного досвіду, формування «пам’яті про втрачене/врятоване»).

Офіційні зведення про руйнування культурної спадщини та інфраструктури формують базу для публічного дискурсу і для подальших управлінських рішень.

Облік і публічна комунікація втрат підсилюють відчуття спільної долі та мобілізують солідарність навколо практик «збереження свого», що є важливим механізмом консолідації під час війни.

Возний І. підкреслює, що дослідження стану спадщини під час війни, включно з переосмисленням публічного простору (декомунізація/деколонізація), має стати системним напрямом наукової та

управлінської діяльності [15].

Напрям 2. Превентивний захист і «кризове управління спадщиною» як компонент культурної безпеки

Йдеться про перехід від «реактивних» дій до системи превенції: протиаварійні роботи, евакуація/укриття музейних колекцій, мінімізація ризиків для об'єктів, планування відновлення, координація між державою, громадами та фаховим середовищем. Аналітичні документи в українському експертному середовищі прямо пов'язують охорону спадщини з проблематикою національної безпеки та фіксують типові порушення й виклики захисту культурних цінностей у період війни [67].

Ю. Трач систематизував ініціативи різного рівня (державні, фахові, громадські, цифрові, міжнародні), що у сукупності мають формувати комплексний підхід до захисту спадщини в умовах збройної агресії [108].

Напрям 3. Деколонізація, дерусифікація та переозначення «місць пам'яті» у публічному просторі

Війна актуалізувала конкуренцію наративів і потребу перегляду символічного ландшафту: назви, пам'ятники, меморіальні практики, музейні інтерпретації. У цьому напрямі культурна спадщина функціонує як «матеріальна платформа» для відновлення справедливості пам'яті та відокремлення української історико-культурної традиції від імперських привласнень.

Переозначення публічного простору транслює нові/відновлені культурні коди «свого», підсилює символічні кордони спільноти та сприяє консолідації. Дослідницькі огляди про втрати та трансформації спадщини під час війни прямо вказують на посилення процесів декомунізації/деколонізації як частини сучасної політики пам'яті [15].

Напрям 4. Музеї, виставкові практики та культурні інституції як інструмент суспільної єдності

Музейні інституції в умовах війни виконують посилену соціальну функцію: вони стають не тільки місцем збереження, а й простором

комунікації, інтерпретації подій, формування ідентичності. У дослідженнях українських науковців підкреслюється, що повоєнним завданням культури є збереження спадщини, розроблення стратегії відновлення із залученням державних та міжнародних інституцій, а також культурної дипломатії та інформування світу про втрати [9].

У логіці «актуалізації» музейний пріоритет можна описати як перехід від моделі «музей = сховище» до моделі «музей = публічний соціокультурний інститут». Основні практичні напрямки:

– експозиційна актуалізація: виставкові проєкти про локальну історію, спротив, культурні коди регіону, траєкторії родин і громад під час війни; поєднання спадщини з сучасним мистецтвом як способом «перекладу» складних тем для різних аудиторій;

– інклюзивність і робота з громадами: мобільні/виїзні виставки для ВПО та громад у прифронтових регіонах; спільні проєкти з ВПО, ветеранами, родинами загиблих; музеї як простір «м'якої реінтеграції» та діалогу;

– освітня місія: програми для молоді, місцевих спільнот; інтерактивні формати, «музей у цифровому середовищі» (онлайн-експозиції, цифрові архіви); включення тематики спадщини та ідентичності у неформальну освіту; партнерства музеїв із громадами, університетами, волонтерськими ініціативами.

Важливо, що музейні практики працюють на консолідацію не лише через зміст експозицій, а через соціальну архітектуру: музеї задають безпечні рамки для колективного переживання та осмислення, формують «спільну мову» про минуле й теперішнє.

Напрям 5. Освіта і виховання через спадщину: інтеграція в формальну та неформальну освіту

Формування ідентичності значною мірою відбувається через навчальні та виховні практики. У воєнний час зростає роль «освіти спадщини» як механізму: відновлення зв'язку поколінь (тяглість); формування ціннісних орієнтирів; подолання травми через осмислення культурної стійкості.

Освітні дослідження Новосад М. Г., Білоус С. І., Терешкун О. Ф., Борисевич Л. В., які розглядають втрати та загрози культурній спадщині, підкреслюють необхідність системного включення теми спадщини до освітнього дискурсу як відповіді на виклики війни [80].

Напрям 6. Цифровізація (digital heritage): збереження, доступність і мережеві спільноти пам'яті

Діджиталізація у воєнних умовах є не «додатковою опцією», а умовою виживання спадщини: створення цифрових копій, 3D-фіксація, електронні реєстри, віртуальні музеї, відкриті цифрові колекції. Водночас цифрове середовище створює нові канали ідентифікації (мережеві спільноти, символічна мобілізація, культурна дипломатія).

Українські наукові роботи Чернікової І.В. пов'язують діджиталізацію зі збереженням і популяризацією об'єктів спадщини в умовах воєнних дій, підкреслюючи її роль у підтримці самоідентифікації нації та безперервного зв'язку з минулим [113]. Цифрова спадщина: знижує бар'єри доступу (особливо для ВПО, діаспори, молоді); підтримує «уявлену спільноту» через спільні символи та наративи; створює доказову базу для відновлення й притягнення до відповідальності за руйнування.

Напрям 7. Підтримка нематеріальної спадщини та культурних практик спільнот

Нематеріальна спадщина (традиції, обряди, ремесла, локальні практики, усна історія) у воєнний час є особливо вразливою через міграцію, втрату носіїв традицій, руйнацію соціальних середовищ. Її актуалізація має відбуватися через: підтримку носіїв традицій; локальні фестивальні/майстерні формати; програми передачі знань (школи ремесел, культурні центри); документування та архівування живих практик. Наукові дискусії про «ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття» актуалізують саме цю площину: спадщина розуміється як чинник утвердження ідентичності в умовах кризи [66].

Напрям 8. Міжнародна співпраця та культурна дипломатія: «видимість України» як елемент ідентичності

У воєнних умовах міжнародна співпраця виконує не лише ресурсну функцію (експертиза, фінансування, обладнання), а й ідентифікаційну: публічне міжнародне визнання української культурної суб'єктності підсилює зовнішню та внутрішню легітимацію української нації. Дослідження практик міжнародної взаємодії у збереженні культурної спадщини під час війни показує значення координації між українськими інституціями та міжнародними партнерами, зокрема через кейси музеїв, що постраждали від обстрілів [73].

Напрям 9. Комунікаційна політика: медіа, наративи, протидія дезінформації та привласненню спадщини

Консолідація суспільства потребує не лише інституцій (музеїв, бібліотек), а й стійких комунікацій, у яких культурні надбання стають змістом і мовою суспільного діалогу. Російська агресія супроводжується інформаційними операціями, у яких культурна спадщина часто виступає об'єктом привласнення або перекодування (історичні міфи, «спільна спадщина», заперечення української суб'єктності). Тому актуалізація спадщини повинна включати: публічну історію та науково коректну популяризацію; створення доступних матеріалів (пояснювальні кампанії, документальні проєкти); роботу з молоддю в соцмережах і цифрових форматах. Цей напрям концептуально узгоджується з логікою державних стратегій, де культура визначається як інструмент збереження ідентичності та соціальної згуртованості в умовах війни [6]. Війна підвищує ризики маніпуляцій історією та культурою, отже, пріоритетом є: інтеграція теми спадщини, національної пам'яті й культурних кодів у формальні й неформальні освітні програми; розвиток публічної гуманітаристики (лекції, подкасти, виставки, онлайн-курси, локальні історичні проєкти); підтримка медіапроєктів, що популяризують культурні надбання та пояснюють їхній зв'язок із сучасністю. Додатково в умовах воєнного стану освіта та комунікація мають враховувати багатоскладність аудиторії: військові, ВПО, мешканці прифронтових територій, діаспора, молодь.

Напрям 10. Громадоцентричні моделі: участь громадянського суспільства та локальна ідентичність як ресурс загальнонаціональної

Воєнний досвід продемонстрував високу мобілізаційну спроможність громадянського суспільства. Для сфери спадщини це означає підтримку: волонтерських ініціатив з порятунку, консервації, інвентаризації; локальних проєктів «спадщина громади»; партнерств між громадами, музеями, бібліотеками, університетами.

У наукових оглядах ініціатив Ю. Трач, щодо захисту спадщини підкреслюється роль активістських і професійних спільнот, що доповнюють державні механізми та забезпечують сталість практик актуалізації [108].

Узагальнюючи, доцільно розглядати пріоритети актуалізації культурної спадщини як взаємопов’язану систему:

1. База (мінімум виживання): документування, облік, превентивний захист, кризове управління.

2. Комунікаційне ядро: музеї/освіта/медіа як канали передачі смислів і цінностей.

3. Символічна реконфігурація: деколонізація та переозначення місць пам’яті, вироблення спільного наративу.

4. Технологічний контур: digital heritage як захист + доступність + мережеві спільноти.

5. Соціальна стійкість: громадоцентричні практики та підтримка нематеріальної спадщини як механізм консолідації і реінтеграції (зокрема для ВПО).

Таке розуміння узгоджується з державним підходом до утвердження національної і громадянської ідентичності, закріпленим у профільному законі, де ідентичність розглядається як предмет цілеспрямованої державної політики.

У таблиці 2.1 подано порівняльний аналіз пріоритетних напрямів із визначенням їх ідентифікаційної функції та нормативно-правових підстав реалізації.

Таблиця 2.1 – Пріоритетні напрями актуалізації культурної спадщини у процесі формування національної ідентичності в умовах воєнного стану

Пріоритетний напрям	Короткий зміст актуалізації	Очікуваний ефект для національної ідентичності	Ключові інструменти/практики	Основні суб'єкти реалізації	Законодавчі підстави (конкретні акти)
1	2	3	4	5	6
1. Документування втрат, облік і верифікація	Фіксація пошкоджень/втрат, інвентаризація, оновлення реєстрів, доказова база	Усвідомлення спільної втрати як елементу колективного досвіду; зміцнення солідарності та відповідальності за «своє»	Реєстри, паспортизація, фото/відеофіксація, експертні акти, відкриті звіти	МКСК, ОВА/КМВА, органи охорони спадщини, музеї, експерти, громади	Конституція України (ст. 54); Закон України «Про охорону культурної спадщини»; Закон України «Про інформацію»; Закон України «Про доступ до публічної інформації»
2. Кризовий (превентивний) захист і управління ризиками	Протиаварійні заходи, укриття/евакуація колекцій, мінімізація шкоди, планування відновлення	Підтримка культурної тяглості; демонстрація державної спроможності захищати культурні цінності	Плани реагування, консервація, евакуація фондів, протипожежні/охоронні заходи, координаційні штаби	МКСК, ДСНС, місцева влада, музеї/заповідники, власники пам'яток	Закон «Про охорону культурної спадщини»; Закон «Про музеї та музейну справу»; Закон «Про правовий режим воєнного стану»
3. Деколонізація, дерусифікація та переозначення «місць пам'яті»	Перегляд символічного ландшафту, зміна топоніміки, корекція експозицій/наративів	Відновлення самобутнього історико-культурного наративу; посилення меж «ми» та зниження впливу імперських смислів	Топонімічні рішення, експертні висновки, переінтерпретація пам'ятників/меморіалів, публічні обговорення	Органи місцевого самоврядування, експертні ради, музеї, інститути пам'яті/культури, громади	Конституція України (ст. 11); Закон «Про охорону культурної спадщини»; Закон «Про місцеве самоврядування в Україні»; Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного… режимів»
4. Музеї та культурні інституції як «простори ідентичності»	Переналаштування музеїв/бібліотек/заповідників на консолідаційні, освітні й терапевтичні функції	Укріплення національної самосвідомості через легітимні інтерпретації минулого; підтримка суспільної згуртованості	Виставки, меморіальні програми, інклюзивні наративи, робота з ВПО/військовими, мобільні експозиції	Музеї, бібліотеки, заповідники, ОМС, освітні й громадські організації	Закон «Про музеї та музейну справу»; Закон «Про культуру»; Закон «Про охорону культурної спадщини»

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6
5. Освіта через спадщину (формальна й неформальна)	Інтеграція тем спадщини в освітні програми та виховні практики	Трансляція історичної пам’яті та цінностей; формування стійких уявлень про спільність	Курси/модулі, шкільні/університетські проєкти, музейна педагогіка, локальна історія	МОН, заклади освіти, музеї, громади, науковці	Закон України «Про освіту»; Закон «Про культуру»; Конституція України (ст. 54)
6. Цифровізація (digital heritage) та віддалений доступ	Оцифрування колекцій, 3D-фіксація, онлайн-музеї, цифрові архіви	Розширення доступу (ВПО, діаспора); підтримка «уявленої спільноти» через спільні символи	Е-колекції, цифрові каталоги, VR/AR, цифрові виставки, резервні копії	МКСК, музеї, архіви, ІТ-партнери, університети	Закон «Про культуру»; Закон «Про охорону культурної спадщини»; Закон «Про інформацію»
7. Підтримка нематеріальної культурної спадщини та локальних практик	Збереження традицій, ремесел, обрядів; підтримка носіїв практик	Посилення культурної тяглості та локальної самоідентифікації як ресурсу загальнонаціональної	Реєстри НКС, майстерні, фестивальні/громадські формати, усна історія	Громади, культурні центри, етнологи/культурологи, ОМС	Закон «Про культуру»; Закон «Про охорону культурної спадщини»
8. Комунікаційна політика та протидія дезінформації щодо спадщини	Публічна історія, популяризація, спростування фейків, протидія привласненню культурних смислів	Зміцнення символічних кордонів; підвищення довіри до національного наративу	Кампанії, медіаматеріали, публічні лекції, фактчекінг, наративні стандарти	МКСК, медіа, науковці, заклади культури, громадські організації	Закон «Про інформацію»; Закон «Про культуру»; Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»
9. Громадоцентричні та волонтерські моделі участі	Залучення громадян до збереження, моніторингу, популяризації, локальних проєктів	Посилення горизонтальної солідарності; «привласнення» спадщини як спільного блага	Волонтерські мережі, краудфандинг, локальні програми «спадщина громади», громадський контроль	Громади, НУО, волонтери, ОМС, заклади культури	Закон «Про місцеве самоврядування»; Закон «Про культуру»; Закон «Про охорону культурної спадщини»
10. Міжнародна співпраця та культурна дипломатія	Координація з міжнародними партнерами, підтримка відновлення, посилення видимості України	Підтвердження культурної суб’єктності; легітимація української спадщини в міжнародному просторі	Спільні проєкти, грантові програми, експертні місії, обміни	МКСК, МЗС, інституції культури, міжнародні організації, донори	Конституція України (ст. 54); Закон «Про культуру»; Закон «Про охорону культурної спадщини»

Порівняльний аналіз табл. 2.1 демонструє, що у воєнних умовах актуалізація культурної спадщини є ефективною лише як комплекс взаємопов'язаних напрямів, де захисні заходи (облік, кризове управління, цифрові копії) поєднуються з ідентифікаційними практиками (музеї, освіта, комунікація, переозначення місць пам'яті, підтримка нематеріальної спадщини). Нормативно-правове поле України (конституційні гарантії, спеціальні закони у сфері спадщини та культури, а також законодавство про воєнний стан і політику утвердження ідентичності) забезпечує підстави для реалізації зазначених напрямів і створює рамки їхньої інституційної відповідальності. Відтак пріоритети актуалізації спадщини мають розглядатися як інструмент не лише культурної політики, а й суспільної стійкості та національної консолідації.

Таким чином, в умовах воєнного стану актуалізація культурної спадщини є не допоміжною культурною практикою, а стратегічним напрямом формування національної ідентичності та суспільної стійкості; водночас вона має спиратися на конституційні й законодавчі норми охорони культурної спадщини. Пріоритетними виступають напрями, що поєднують охоронну та ідентифікаційну логіку: документування втрат і верифікація; кризовий захист; музейні та освітні практики; цифровізація; деколонізація публічного простору; міжнародна співпраця; громадоцентричні моделі участі. Наукові праці українських дослідників показують, що саме у воєнний час культурна спадщина проявляє себе як «каркас» колективної пам'яті та символічний ресурс протидії втраті ідентичності, а інституції культури – як простори консолідації та комунікації національного наративу.

2.3. Діджиталізація процесу збереження та популяризації об’єктів культурної спадщини для формування національної ідентичності українського суспільства в умовах військових дій

У сучасній гуманітаристиці культурна спадщина розглядається не лише як «сукупність пам’яток», а як ресурс смислотворення, через який суспільство відтворює уявлення про «ми», встановлює межі належності, передає цінності та легітимує історичну тяглість. В українському науковому дискурсі це узгоджується з підходом, де культурна політика і культурна функція держави виступають чинниками національного державотворення та формування культурної цілісності. Такий ракурс системно представлено у монографії О. Копієвської, де культура визначається як регулятивна система цінностей, що впливає на світогляд і поведінку, а культурні інституції й механізми державної політики – як інструменти зміцнення суспільної єдності [62].

Цифровізація/діджиталізація у сфері спадщини доповнює ці механізми новими каналами доступу, репрезентації та участі. Зокрема, М. Кулиняк описує «цифрову культурну спадщину» як феномен цифрової культури, який поєднує технологічні рішення та культурні смисли – від електронних колекцій до віртуальних експозицій, що масштабують аудиторію і змінюють моделі взаємодії зі спадщиною [65].

Водночас, Т. Горбул у дослідженні про діджиталізацію культурної спадщини в Україні наголошує, що ефект цифрових ініціатив виходить за межі «оцифрування» як технічної операції: мова про інституційні партнерства, цифрову грамотність, підтримку культурних ініціатив та посилення громадянської ідентичності через залучення до культурної діяльності на цифрових платформах [23].

Отже, методологічно доцільно поєднувати: культурологічне розуміння спадщини як символічного капіталу ідентичності; інструментальний підхід цифрової трансформації (процеси, стандарти, інфраструктура);

комунікаційний підхід (наративи, аудиторії, участь спільнот).

Повномасштабна війна створила для сфери культурної спадщини України ситуацію багаторівневої загрози: фізичні руйнування, ризики вторинного пошкодження, обмежений доступ до частини територій, небезпека втрати музейних фондів, ускладнення інвентаризації та документації, а також інформаційні атаки, спрямовані на привласнення або заперечення української культурної суб'єктності. У цих умовах діджиталізація (оцифрування, 3D-фіксація, електронні реєстри, цифрові архіви, віртуальні експозиції, відкриті дані та інтернет-комунікація) перетворюється з інноваційного напряму на функціональну необхідність, що забезпечує: 1) збереження доказової бази щодо об'єктів спадщини; 2) безперервність доступу суспільства до культурних цінностей; 3) підтримку комунікаційної та освітньої ролі спадщини під час війни.

Війна радикально підвищує вразливість культурної спадщини: руйнування, пожежі, мародерство, незаконне вивезення, а також стратегічне «стирання історичної пам'яті» як елемент окупаційної політики. У статті М. Грача та Л. Поліщук підкреслено, що атаки на культурну спадщину мають ідеологічну мету – підрив культурної ідентичності; відтак, збереження спадщини в умовах конфлікту пов'язане із завданням перевизначення та підкреслення національної/локальної ідентичності у програмах відновлення [25]. У цій ситуації діджиталізація переходить у режим антикризового управління:

- фіксація стану об'єктів і колекцій (доказовість руйнувань і втрат);
- створення цифрових «резервних копій» культурних смислів;
- забезпечення безперервного доступу до культурного контенту для громадян в умовах міграції, окупації або небезпеки фізичного відвідування установ.

Показовою є й архівна сфера: українські архівісти Картузов К., Мустяца Н. фіксують, що війна призводить до втрат документальної спадщини і ці втрати є незворотними для національної пам'яті та науки; тому оцифрування,

резервування та нові моделі збору цифрових свідчень стають пріоритетом [53].

Методологічне осмислення діджиталізації культурної спадщини в умовах війни доцільно будувати як поєднання щонайменше п’яти взаємодоповнювальних оптик.

1. Культурологічна (ціннісно-символічна): цифрові репрезентації розглядаються як інструмент трансляції культурних смислів, пам’яті та ідентичності. У вітчизняних дослідженнях цифрова культурна спадщина описується як феномен цифрової культури, що змінює формати збереження та популяризації культурних цінностей.

2. Інформаційно-технологічна: аналізує техніки фіксації та управління даними (2D/3D-сканування, фотограмметрія, ГІС, метадані, цифрові репозитарії, кібербезпека, резервування). У контексті війни реєстри/бази даних виконують ще й функцію правового та доказового захисту: вони полегшують ідентифікацію втрачених/викрадених цінностей і підтримують міжнародні механізми повернення культурних об’єктів.

3D-технології забезпечують високоточну фіксацію форми, розмірів, пошкоджень та деталей пам’яток, що критично для: документування стану (моніторинг, історичний запис); планування реставрації і відтворення втрачених елементів; створення віртуальних турів та освітніх продуктів [4].

Українські науковці-геодезисти та фахівці з ГІС розробляють методики й алгоритми створення 3D-моделей об’єктів культурної спадщини із застосуванням сучасних приладів і геоінформаційних технологій, акцентуючи апробацію на пам’ятках загальнодержавного значення [74].

Окремо важливою є інституційна підтримка підготовки кадрів і стандартизації документування. Прикладом є програма UHDDI, що з 2023 року підтримує стандартизацію практик документування спадщини та навчання з фотограмметрії/лазерного сканування за участі українських інституцій (зокрема, Інститут археології НАН України та інші установи) [52].

3. Соціально-комунікативна: вивчає, як цифрові ресурси працюють як канали публічної історії, освіти, залучення громадян і діаспори, а також як

інструменти кризової комунікації. Показовими є дослідження ролі інтернет-ресурсів у збереженні спадщини під час надзвичайних ситуацій (на прикладі порівняльного аналізу).

4. Інституційно-управлінська: оцінює спроможність державних і місцевих інституцій культури інтегрувати цифрові рішення у кризовий менеджмент (облік, верифікація, планування відновлення, партнерства).

5. Правова: досліджує нормативні режими охорони спадщини, доступу до даних, авторського права й обмежень, пов'язаних із воєнним станом. Українські дослідники окремо аналізують правові аспекти захисту культурної спадщини в умовах війни, підкреслюючи значення міжнародно-правового та національного регулювання.

Діджиталізація спадщини у воєнний період розгортається в межах чинного правового поля, яке визначає як загальні гарантії охорони культурних цінностей, так і специфічні правила обігу інформації та правовий режим воєнного стану**:** Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає правові та організаційні засади охорони спадщини, що формує базу для обліку, документування та регламентації втручань (включно з фіксацією стану) [47]; Закон України «Про культуру» задає рамку функціонування культурної сфери, у межах якої цифровізація виступає інструментом створення, збереження і поширення культурного продукту [41]; Закон України «Про музеї та музейну справу» релевантний для цифрового обліку, збереження та репрезентації музейних предметів і колекцій [43]; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (№ 389-VIII) визначає особливий правовий режим у період агресії, що впливає на доступ до територій, режимні обмеження й безпекові процедури, які необхідно враховувати при цифрових польових роботах [48]; Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає межі відкритості/обмеження даних, що важливо при публікації цифрових реєстрів і матеріалів про об'єкти (особливо вразливі локації) [38]; Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» (№ 554-IX) створює підґрунтя для використання ГІС/геопорталів у картографуванні об'єктів

спадщини, оцінці ризиків і плануванні відновлення [44]; Закон України «Про авторське право і суміжні права» (№ 2811-IX, нове регулювання) є критичним для легального створення й поширення цифрових копій, онлайн-експозицій та цифрового контенту (у т.ч. фото/скани, 3D-моделі) [36].

Таким чином, діджиталізація культурної спадщини під час війни має здійснюватися не лише як технічний процес, а як правово та етично врегульована діяльність, що балансує між відкритістю (суспільний доступ) і безпекою (ризики повторних атак, мародерства, незаконного вивезення, кіберзагроз).

Основними напрямами діджиталізації культурної спадщини є:

1. Екстрене документування та цифрова фіксація стану об’єктів

У воєнних умовах пріоритетом стає швидка цифрова фіксація (до руйнування/після руйнування/під час консервації), що має значення для: первинної оцінки збитків та планування протиаварійних робіт; формування доказової бази для юридичних процедур; підготовки до реставрації або реконструкції; створення цифрових «двійників» (digital surrogates) для освітніх і музейних потреб. Отже, діджиталізація у війні є механізмом збереження спадщини як ланки національної самоідентифікації та зв’язку з минулим (фотодокументація за протоколами, фотограмметрія, лазерне 3D-сканування, аерофото/дрони (де це безпечно), прив’язка до координат (ГІС).

2. Цифрові архіви війни та екстрене оцифрування документів: від «збереження фондів» до «збору свідчень у реальному часі», оцифрування музейних і бібліотечних фондів та створення цифрових репозитаріїв

Архівна діджиталізація в умовах війни має дві паралельні логіки:

– екстрене оцифрування (щоб зберегти найцінніше під загрозою обстрілів/пожеж/руйнувань);

– ініціативне документування (архів як активний суб’єкт збору цифрових документів війни).

К. Картузов і Н. Мустяца описують ініціативне документування як практику, де архів збирає цифрові матеріали в режимі реального часу, формує

критерії відбору, пропонує модель опису цифрових матеріалів і взаємодіє з нетрадиційними «фондоутворювачами» (медіа, волонтерами, активістами), підкреслюючи перспективність цього механізму для оперативного збереження історичної пам’яті [53].

Оцифрування колекцій у війні виконує функцію «страхового фонду»: зменшує ризик втрати інформації про предмет у разі руйнування чи евакуації, дає змогу продовжити науковий обіг та освітню/експозиційну роботу. Дослідження цифрової культурної спадщини акцентують на потребі системної організації цифрових ресурсів, стандартизації метаданих і довготривалого зберігання. Критично важливі компоненти якості: метадані (походження, авторство, атрибуція), контроль версій, резервне копіювання, кіберзахист, сумісність з міжнародними стандартами опису.

3. Інтегровані цифрові платформи та мережеві ресурси як інструмент збереження та доступу (популяризація + сенси + залучення)

Цифрові платформи стають інфраструктурою «публічного доступу» до спадщини в ситуації, коли фізичне відвідування музейних просторів обмежене. Українські та компаративні дослідження інтернет-ресурсів демонструють, що в кризових умовах веб-платформи забезпечують не тільки доступ, а й координацію допомоги, інформування та мобілізацію підтримки.

4. Цифрова спадщина як інструмент популяризації: віртуальні музеї, VR/AR, цифрові виставки

У контексті популяризації ключовими стають формати, що адаптовані до умов війни: онлайн-експозиції, віртуальні тури, інтерактивні мапи, короткі освітні відеоформати, цифрові колекції для шкільних/університетських курсів. Узагальнення українського досвіду цифрової культурної спадщини підкреслює роль цифрових технологій у поширенні знань і залученні аудиторій. Цифрова спадщина (Digital Heritage) сьогодні – це не просто спосіб збереження архівів, а потужний комунікаційний міст між минулим і сучасним глядачем. Завдяки технологіям культура перестає бути «статичною» і стає інтерактивним досвідом.

Віртуальні музеї дозволяють відвідувачу «зайти» у галерею, не виходячи з дому. Це вирішує проблему фізичної доступності (локація, стан здоров’я, кошти). Google Arts & Culture: найвідоміший приклад, де оцифровано тисячі експонатів у надвисокій якості; створення точних 3D-копій зруйнованих або загрожених об'єктів (наприклад, проєкти з оцифрування українських пам'яток архітектури під час війни); можливість побачити деталі, які в реальному музеї приховані за склом або занадто дрібні для ока [7].

Технології віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності перетворюють пасивне споглядання на активну участь. VR (Virtual Reality) повністю занурює користувача у відтворений простір. Можна «прогулятися» Давнім Римом або зайти в майстерню художника, якої вже не існує. AR (Augmented Reality) накладає цифровий шар на реальність. Наводите смартфон на руїни замку – і бачите на екрані, як він виглядав у XVII столітті. Гейміфікація використовує елементи квесту (пошук артефактів за допомогою AR) робить музеї привабливими для молоді (Gen Z та Alpha).

5. Діджиталізація нематеріальної культурної спадщини

У воєнних умовах нематеріальна культурна спадщина є вразливою через вимушену міграцію та руйнування локальних соціальних середовищ. Діджиталізація є засобом передачі, архівування і відтворення традицій (відеофіксація практик, цифрові каталоги ремесел, онлайн-майстерні). Українські дослідження підкреслюють значення цифрових інструментів для збереження й трансляції нематеріальної спадщини.

Нематеріальна спадщина (мова, ремесла, обряди, фольклор, музика, локальні традиції) є одним із найсильніших маркерів ідентичності, але водночас – вразлива до розриву передачі між поколіннями через війну, міграцію, руйнування спільнот. Я. Москвяк пов’язує нематеріальну культурну спадщину із багатством національної ідентичності та обґрунтовує діджиталізацію як спосіб збереження та передання її нащадкам в умовах воєнних загроз [77]. Практично це означає: відео/аудіо-архівування майстрів і носіїв традицій, цифрові каталоги, онлайн-майстерні, віртуальні фестивалі,

освітні модулі – з фокусом на участь громад і коректну атрибуцію походження практики (локальність, спільнота, контекст виконання).

Війна змінює саму логіку «популяризації»: вона стає не лише просвітницькою, а й ідентифікаційною та безпековою. У цьому сенсі цифрові проєкти виконують кілька соціально значущих функцій:

1. Підтримка культурної тяглості: цифрові колекції та архіви компенсують перерви в роботі інституцій, забезпечують доступність спадщини для ВПО, прифронтових громад і діаспори.

2. Консолідація: спільне «цифрове поле пам’яті» формує відчуття причетності та спільності навіть за умов розсіювання населення.

3. Протидія привласненню та дезінформації: наявність верифікованих цифрових даних (атрибуція, історичний контекст, походження) підсилює здатність держави й наукової спільноти захищати культурну суб’єктність.

4. Доказовість: цифрова фіксація стану об’єктів має потенціал бути частиною доказової бази для оцінки шкоди.

Українські дослідники Іванова Н., Пестрецова О., які аналізують правові аспекти збереження спадщини в умовах війни, наголошують на спрямованості агресії на завдання втрат культурній ідентичності – відтак збереження (у т.ч. цифровими засобами) виходить на рівень суспільної безпеки [51].

Зайцев М.Є., Демченко Р.В., Володченков О.П. підкреслюють, що цифрові інструменти під час війни перетворилися з «модернізаційного тренду» на стратегічний актив стійкості держави, зокрема через підтримку критичних сервісів та збереження реєстрових даних завдяки хмарним технологіям [35]. На рівні політики держава забезпечила спеціальні режими роботи ІКС/реєстрів у воєнний період (включно з нормативною рамкою для їх функціонування) [31], а також інституційно посилила систему цифрового лідерства в органах влади через мережу підрозділів цифрової трансформації та посади профільних заступників (CDTO) [30].

Отже, діджиталізація у воєнних умовах є критичною складовою збереження та популяризації культурної спадщини України, оскільки

забезпечує доказовість, безперервність доступу та підтримку культурної тяглості навіть за умов руйнувань і територіальних обмежень.

Ефективність цифрових практик визначається не тільки технологіями, а й інституційною спроможністю, стандартизацією, кібербезпекою та правовим регулюванням (охорона спадщини, музейна справа, доступ до інформації, авторське право, режим воєнного стану). Найперспективнішою є модель, у якій цифрові рішення поєднують кризове збереження (екстрене документування, цифрові репозитарії, резервування) і суспільну комунікацію (онлайн-експозиції, освітні продукти, інтернет-ресурси), а також спираються на партнерство держави, інституцій культури та громадянського суспільства.

2.4. Практичні рекомендації щодо вдосконалення культурної спадщини на формування національної ідентичності українського суспільства

Умови воєнного стану радикально змінюють пріоритети політики у сфері культурної спадщини: поряд із традиційними завданнями охорони пам’яток (облік, консервація, реставрація) зростає роль кризового управління, доказового документування руйнувань, безперервності доступу до культурного контенту, а також комунікаційної функції культури як інструмента підтримання національної ідентичності.

Українські дослідники Тарангул Л.М., Чернікова І.В., Дрогомирецька Л.Р. фіксують, що збереження історико-культурної спадщини є чинником національної ідентичності, а війна підсилює необхідність державної політики та координації на всіх рівнях влади [106]. Водночас діджиталізація спадщини в умовах війни розглядається Добровольською В.В. як життєво необхідний інструмент збереження культурної пам’яті та ідентичності, перетворюючи культурні інституції на «інформаційні хаби» (цифрові колекції, онлайн-архіви, віртуальні музейні платформи) [32].

Виходячи з цього, практичні рекомендації нижче згруповано за логікою публічного управління (правові, інституційні, фінансові, кадрові механізми), а також за логікою цифрової культури (стандарти оцифрування, платформи доступу, цифрові архіви, віртуальні музеї), що відповідає підходам українських авторів до аналізу проблем діджиталізації культурної спадщини.

Рекомендація 1. Запровадити «кризовий протокол охорони культурної спадщини» як обов'язковий інструмент для органів влади і власників/балансоутримувачів об'єктів.

У сучасних реаліях України це є не просто адміністративним кроком, а стратегічним актом національної безпеки. В умовах повномасштабної війни об'єкти культури стають цілями навмисних атак, тому перехід від реактивного менеджменту («рятуємо те, що горить») до превентивного («діємо за алгоритмом») є критичним.

Наразі в Україні відсутній уніфікований обов'язковий кризовий протокол охорони культурної спадщини, який би поширювався на всі форми власності – державну, комунальну та приватну. Це створює прогалини в реагуванні на надзвичайні ситуації, нерівність обов'язків власників та ризик втрати об'єктів культурної цінності.

Кризовий протокол охорони культурної спадщини – це уніфікований нормативно-технічний регламент, який визначає чітку послідовність дій органів влади, установ культури та приватних власників у три етапи: до, під час та після кризової події (обстрілу, пожежі, окупації).

Ключові компоненти протоколу охорони культурної спадщини**:**

- пріоритезація (евакуаційні списки): визначення об'єктів «червоної зони» (найвищої цінності), що підлягають першочерговому захисту або евакуації;
- логістичний план: наявність заздалегідь підписаних меморандумів із транспортними компаніями, локаціями для тимчасового зберігання (фондосховищами) та службами охорони;
- матеріальне забезпечення: обов'язкова наявність на балансі засобів

пожежогасіння, пакувальних матеріалів, спецконтейнерів та засобів для фізичного зміцнення фасадів (сендвіч-панелі, мішки з піском тощо).

Запровадження обов'язкового кризового протоколу охорони культурної спадщини потребує системних законодавчих змін і чіткого нормативного закріплення відповідальності, процедур та механізмів контролю.

Таблиця 2.2 – Аналіз характеристик кризового протоколу охорони культурної спадщини

Критерій	Поточний стан правового регулювання	Запропонована модель (обов'язковий кризовий протокол)	Необхідні законодавчі зміни
Сфера дії	Переважно рекомендаційний характер; реальні зобов'язання – здебільшого для державних і комунальних об'єктів	Обов'язковий для всіх форм власності (державна, комунальна, приватна)	Внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (доповнення ст. 23, 24)
Наявність кризових процедур	Відсутні єдині стандарти; рішення приймаються ситуативно	Єдиний затверджений протокол дій у разі війни, НС, пожеж, затоплень	Прийняття окремої статті або підзаконного акту КМУ
Обов'язки власника	Загальний обов'язок збереження без деталізації дій у кризі	Чітко визначені обов'язки: план реагування, відповідальні особи, інвентаризація	Уточнення ст. 24 Закону України «Про охорону культурної спадщини»
Контроль і нагляд	Обмежений, епізодичний, без кризового фокусу	Регулярний контроль наявності та актуальності кризового протоколу	Розширення повноважень органів охорони культурної спадщини
Відповідальність	Загальна адміністративна відповідальність	Спеціальна відповідальність за відсутність або невиконання протоколу	Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення
Інтеграція з системою цивільного захисту	Формальна, без конкретних алгоритмів	Узгоджені дії з ДСНС та органами цивільного захисту	Узгодження із Законом України «Про цивільний захист населення»
Фінансове забезпечення	Не врегульоване для приватних власників	Можливість співфінансування, грантів, податкових стимулів	Зміни до Бюджетного та Податкового кодексів
Облік та документація	Часто застарілі або відсутні	Обов'язкова цифрова фіксація стану об'єкта та цінностей	Запровадження обов'язкових реєстрів і стандартів

Запровадження обов’язкового кризового протоколу охорони культурної спадщини для всіх форм власності є не лише логічним кроком у контексті сучасних безпекових викликів, але й виконанням міжнародних зобов’язань України. Такий протокол забезпечить уніфікований підхід до захисту культурних цінностей, підвищить рівень відповідальності власників та сприятиме інтеграції охорони спадщини в загальнодержавну систему цивільного захисту.

Отже, «Кризовий протокол» перетворює охорону спадщини з добровільної ініціативи на обов’язковий стандарт професійної діяльності, що є єдиним способом забезпечити сталість культури в епоху глобальних турбулентностей: типові інструкції (евакуація, маркування, пакування, тимчасове зберігання, цифрове дублювання інвентарних даних); матриця відповідальності (хто ухвалює рішення, хто веде облік, хто забезпечує транспорт/охорону); шаблони актів фіксації пошкоджень; погоджені канали зв’язку з ДСНС/поліцією/військовими адміністраціями.

Рекомендація 2. Посилити інституційну координацію між культурною політикою та цифровою трансформацією на рівні регіонів і громад означає – створити в ОВА/міськрадах постійні координаційні групи «Спадщина × Цифра × Безпека», що інтегруватимуть рішення щодо обліку, оцифрування, відкритості даних і кіберризиків.

Реалізація цієї рекомендації спрямована на подолання «галузевої роз'єднаності», коли департаменти культури, цифровізації та безпеки працюють автономно, не синхронізуючи свої зусилля. Створення профільних груп «Спадщина × Цифра × Безпека» на рівні ОВА та органів місцевого самоврядування є переходом до моделі Data-Driven Governance у сфері культури [112]. Інституційна координація дозволяє вирішити ряд критичних питань, які неможливо розв'язати на рівні окремих установ:

А. Уніфікація обліку та відкритість даних: створення єдиного цифрового паспорта громади/регіону, де кожен об'єкт (від пам'ятника до аудіозапису пісні) має свій цифровий слід; впровадження політики Open Data (відкритих

даних) для популяризації, але з чітким фільтром безпеки (наприклад, приховування точних координат об'єктів у зоні бойових дій для запобігання наведенню вогню).

Б. Оцифрування як інвестиція, а не витрата – координація грантових та бюджетних коштів. Замість хаотичного оцифрування окремих експонатів – системне створення цифрового фонду регіону, придатного для використання у VR-туризмі, освіті та міжнародному праві (докази руйнувань).

В. Управління кіберризиками – впровадження протоколів резервного копіювання (Back-up) культурних даних; захист інтелектуальної власності громад у цифровому просторі, щоб запобігти несанкціонованому використанню локальних брендів та традицій.

Отже, посилення інституційної координації за формулою «Спадщина × Цифра × Безпека» перетворює культуру з «видаткової частини бюджету» на високотехнологічну галузь, здатну захищати національні інтереси та стимулювати регіональний розвиток навіть у надскладних умовах.

Рекомендація 4. Пріоритезувати цифровий облік і реєстрову інвентаризацію за критерієм «ризик втрати × значення для ідентичності».

Реалізація цієї рекомендації передбачає перехід від лінійного оцифрування «всього підряд» до стратегічного ризик-орієнтованого підходу. В умовах обмежених ресурсів та постійної загрози через воєнні дії, державна політика має базуватися на математично обґрунтованому пріоритеті: рятувати передусім те, що є найбільш вразливим і водночас найбільш значущим для національного коду [106].

Концепція матриці «ризик × значення» запозичено із систем управління кризами та адаптована до сфери культури. Кожен об’єкт спадщини (матеріальний або нематеріальний) оцінюється за двома осями:

– вісь «ризик втрати» враховує фізичний стан об'єкта, наближеність до зони бойових дій, вік носіїв (для нематеріальної спадщини), відсутність фізичних копій;

– вісь «значення для ідентичності»: враховує унікальність об'єкта, його

роль у формуванні локальної або загальнонаціональної пам'яті, сакральне або історичне значення.

Необхідно сформувати національну матрицю пріоритетів оцифрування:

– об’єкти в зоні активних бойових дій/прифронтові;

– об’єкти, пов’язані з ключовими наративами української ідентичності (державотворення, культура, мова, релігійна спадщина, пам’ять про репресії тощо);

– музейні колекції з високим ризиком незаконного вивезення.

Отже, впровадження критерію «ризик × ідентичність» перетворює цифрову інвентаризацію на інтелектуальну лінію оборони. Ми не просто створюємо список майна, ми створюємо ієрархію цінностей, що мають бути збережені за будь-яку ціну для майбутніх поколінь.

Рекомендація 5. Уніфікувати метадані та стандарти опису цифрових об’єктів (інтероперабельність між музеями, архівами, бібліотеками, громадами).

Впровадження єдиних стандартів і метаданих – це створення «спільної мови», якою мають розмовляти цифрові системи різних інституцій. Без уніфікації ми отримуємо розрізнені «цифрові острови», де дані одного музею неможливо поєднати з даними архіву або бібліотеки, що унеможливлює створення цілісної картини національної спадщини.

Інтероперабельність – це здатність різних інформаційних систем обмінюватися даними та використовувати їх без додаткових маніпуляцій. У сфері культурної спадщини це означає, що опис рушника в музейному реєстрі має відповідати тим самим технічним логікам, що й опис аналогічного орнаменту в етнографічному архіві або онлайн-бібліотеці.

Завдяки спільним метаданим стає можливим створення Національного порталу цифрової спадщини. Користувач вводить запит «Вишивка Полтавщини» і отримує результати одночасно з музеїв, приватних колекцій громад та наукових бібліотек. У разі незаконного вивезення об'єктів за кордон під час війни, наявність даних у міжнародному стандарті дозволяє миттєво

інтегрувати їх у бази даних Interpol або ICOM (Red Lists), що значно полегшує процес ідентифікації та повернення артефактів. Стандартизація дозволяє пов'язати фізичний об'єкт (керамічний посуд у музеї) з нематеріальним контекстом (відеозапис технології його виготовлення, що зберігається у громаді). Це створює контекстуальну глибину, про яку йшлося у вашому попередньому запиті [23].

Отже, уніфікація метаданих – це інфраструктурний фундамент; це перехід від збереження «файлів» до управління «знаннями». В умовах війни це дозволяє Україні інтегруватися в європейський культурний простір (Europeana) не як прохач, а як повноправний цифровий партнер із верифікованими та структурованими даними.

Рекомендація 6. Створити єдину методику доказового документування руйнувань культурної спадщини з використанням цифрових інструментів.

Створення єдиної методики є критично необхідним кроком для перетворення візуальної фіксації на юридичний аргумент у міжнародних судах (МКС) та платформу для отримання репарацій. В умовах війни фотографія пошкодженої будівлі без належного метаопису та верифікації не має доказової сили. Методика має базуватися на принципах цілісності, автентичності та незмінності даних. Це означає, що цифровий об’єкт (фото, 3D-скан, відео) повинен мати «цифровий ланцюжок довіри», який підтверджує, що дані не були маніпульовані з моменту зйомки [72].

Отже, єдина методика доказового документування перетворює цифрову спадщину на активну зброю в юридичному полі. Вона дозволяє говорити мовою цифр і фактів там, де емоцій недостатньо для притягнення агресора до відповідальності. Цифрові архіви та фотоархіви розглядаються як чинник збереження культурної спадщини та формування національної ідентичності; вони надають структуровану «пам’ять у доказах».

Рекомендація 7. Запровадити «цифрові двійники» (3D/панорами/сканування) для пам’яток, що формують символічні ядра локальної та національної ідентичності.

Реалізація цієї рекомендації означає перехід від художньої фотофіксації до створення високоточних метричних копій (цифрових двійників), що мають критичне значення для ідентичності. В умовах війни «цифровий двійник» стає страховим полісом пам'ятки: навіть у разі повного фізичного знищення, об’єкт залишається збереженим як масив даних, придатний для наукового вивчення, віртуальної ревіталізації або фізичної відбудови [65]. На відміну від простої 3D-моделі, цифровий двійник (Digital Twin) – це комплексна база даних, яка включає:

– геометричну точність: хмара точок, отримана шляхом лазерного сканування (LiDAR) та фотограмметрії, з похибкою не більше кількох міліметрів;

– текстурну автентичність: фотофіксація надвисокої роздільної здатності, що передає колір, фактуру матеріалу та сліди часу;

– інженерні дані**:** інформація про внутрішні конструкції, стан матеріалів та фундаментів.

Оскільки повне 3D-сканування всіх об'єктів потребує значних ресурсів, пріоритет надається пам'яткам за принципом їхньої ідентифікаційної ваги: національні символи: об'єкти, що репрезентують державність та тяглість історії (наприклад, Софія Київська, замок у Кам'янці-Подільському); локальні маркери: об'єкти, навколо яких будується ідентичність громади (міська ратуша, старовинна церква, унікальний промисловий об'єкт); духовні центри: сакральні споруди, що є центрами тяжіння для спільнот.

У разі пошкодження двійник дозволяє архітекторам відтворити втрачені елементи з абсолютною точністю, що виключає «новобудови» та «фантазійні реставрації», зберігаючи автентичне обличчя пам'ятки. Цифрові двійники дозволяють порівнювати стан об'єкта в часі. Накладання сканів, зроблених з інтервалом у рік, автоматично виявляє тріщини, просідання ґрунту або деформації стін, які непомітні неозброєним оком.

Запровадження цифрових двійників має супроводжуватися відкритим доступом до даних для науковців та громади, що запобігає монополізації

культурного коду та дозволяє локальним майстрам використовувати ці моделі для виготовлення сувенірної продукції, дизайну чи освітніх проєктів.

Отже, цифровий двійник – це форма незнищенної пам'яті. У світі, де фізичні стіни можуть бути зруйновані ракетами, цифровий код стає новим бастіоном ідентичності, який неможливо окупувати чи стерти.

Рекомендація 8. Переорієнтувати цифрову популяризацію з «демонстрації артефактів» на «наративи ідентичності» (storytelling + верифікація).

Реалізація цієї рекомендації означає зміну парадигми: ми переходимо від презентації музею як «складу речей» до представлення його як простору смислів. В умовах війни та дезінформації артефакт сам по собі може бути мовчазним, але наратив, побудований навколо нього, стає інструментом культурної дипломатії та внутрішньої консолідації.

Замість сухого каталожного опису (назва, дата, матеріал), цифровий контент має відповідати на питання: «Як цей об'єкт визначає нас як націю/громаду?» та «Чому він важливий сьогодні?». У цифрову епоху важливо не просто розповісти історію, а надати докази її достовірності. Кожен цифровий наратив має містити посилання на першоджерела, архівні документи або результати експертиз. [32]

Переорієнтація на наративи дозволяє перетворити digital heritage з пасивного архіву на динамічний інструмент м'якої сили. Коли світ бачить не просто «глечик», а історію 500-річної традиції, яка вистояла під обстрілами, рівень підтримки та розуміння культури зростає експоненціально.

Отже, популяризація через наративи ідентичності – це шлях до перетворення культурної спадщини на частину щоденного досвіду сучасної людини, де кожен клік наближає до розуміння власного коріння.

Рекомендація 9. Запустити багаторівневу модель фінансування діджиталізації спадщини: державний фонд + регіональні програми + мікрогранти громадам.

Запровадження багаторівневої моделі фінансування є критичним кроком

для переходу від спорадичних волонтерських ініціатив до системної державної політики. В умовах війни та дефіциту бюджету, такий підхід дозволяє диверсифікувати джерела доходів та забезпечити гнучкість: від масштабних національних проєктів до точкового збереження спадщини в окремих селах. Ефективна модель базується на принципі субсидіарності: рішення та фінансування мають відбуватися на тому рівні, де вони є найбільш ефективними.

Запропонована 3-рівнева модель (державний фонд → регіональні програми → мікрогранти громадам) відповідає принципу субсидіарності у бюджетному управлінні, тобто розподілу видатків між рівнями бюджетів так, щоб рішення ухвалювалися там, де вони є найефективнішими. В українському законодавстві цей підхід закріплений як принцип субсидіарності бюджетної системи у Бюджетному кодексі України. Водночас сфера культури та охорони спадщини має власні правові рамки (зокрема щодо повноважень держави та органів місцевого самоврядування, джерел фінансування, грантової підтримки та благодійності), тому в табл. 2.3 модель зіставляється з чинною нормативною базою.

Порівняльний аналіз показує, що ефективність моделі зростає, коли кожен рівень фінансує й ухвалює рішення у межах власної “зони найвищої віддачі”: держава – за національну цифрову інфраструктуру та стандарти (що прямо корелює з політикою охорони спадщини), регіони – за кооперацію інституцій та обладнання, громади – за нематеріальну спадщину та локальні наративи ідентичності. Юридично така логіка узгоджується з принципом субсидіарності бюджетної системи, повноваженнями місцевого самоврядування у сфері культури та базовими рамками охорони культурної спадщини [13].

Таблиця 2.3 – Аналіз 3-рівневої моделі фінансування діджиталізації спадщини: державний фонд + регіональні програми + мікрогранти громадам (субсидіарність)

Критерій	Рівень 1: Державний фонд (національний масштаб)	Рівень 2: Регіональні програми (ОВА/області)	Рівень 3: Мікрогранти громадам (ОТГ)
1	2	3	4
Управлінська логіка (субсидіарність)	Центр відповідає за те, що потребує єдиних стандартів, сумісності, кіберстійкості та масштабу (реєстри, репозитарії, критичні ІТ-закупівлі).	Регіон оптимальний для кооперації установ (обласні музеї/архіви), спільного обладнання та підготовки кадрів.	Громада – найефективніший рівень для "живої" спадщини, локальних наративів і швидких малих проєктів.
Джерела фінансування (пропозиція → правовий коментар)	Держбюджет; міжнародні донори (ЮНЕСКО, ALIPH). Додатково: відсоток від лотерей/грального бізнесу можливий лише через бюджетні/галузеві рішення (зміни до підходів розподілу надходжень). Базові закони про лотереї/азартні ігри – чинні, але "цільове відрахування на спадщину" потребує окремого нормативного механізму.	Обласні бюджети; програми транскордонного співробітництва/проєкти ЄС; внески великого бізнесу (партнерства, меценатство). Джерельна рамка видатків/програмування – в межах бюджетного законодавства та регіональних програм.	Місцеві бюджети; краудфандинг; малий бізнес; внески діаспори/благодійність (через правові форми благодійної діяльності).
Цільове призначення (ваш опис → управлінське уточнення)	Націнфраструктура: національний репозитарій даних, єдині реєстри, "кризове" оцифрування в зоні бойових дій; оцифрування об'єктів ЮНЕСКО. Узгоджується з державною відповідальністю за політику охорони спадщини та системний облік.	Оцифрування мережі обласних музеїв/архівів; регіональні портали пам'яті; підготовка кадрів; мобільні лабораторії. Узгоджується з регіональною організацією культури та необхідністю інституційної спроможності на місцях.	Відеоархівування локальних майстрів; оцифрування шкільних музеїв; AR-маршрути; фіксація нематеріальної спадщини. Узгоджується з повноваженнями місцевого самоврядування у сфері культури.
Функція рівня	1) Стандарти (метадані, якість); 2) координація великих техзакупівель; 3) нацпріоритезація ризиків (прифронтові території, ключові об'єкти ідентичності).	1) Спільне використання дорогого обладнання; 2) "хаб" для підвищення кваліфікації; 3) методична підтримка громад.	1) Підтримка локальних практик ідентичності; 2) швидкі малі проєкти; 3) залучення спільноти/діаспори.

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4
Ключові інструменти	Єдині цифрові реєстри/репозитарій; нацстандарти опису; централізовані хмарні/серверні потужності; кризові протоколи оцифрування.	Регіональні портали/каталоги; мобільні 3D/фото-лабораторії; регіональні навчальні програми; спільні закупівлі.	Мікрогрантові конкурси; локальні цифрові архіви; AR/QR-маршрути; “усна історія” та відеобанки НКС.
Правова опора (що прямо підтримує модель)	Охорона культурної спадщини (держполітика/охорона/облік) – Закон України “Про охорону культурної спадщини”. Грантова інституція загальнонац. рівня – Закон “Про Український культурний фонд” (може бути одним із операторів/моделей).	Фінансування культури з бюджетів та інших джерел – Закон “Про культуру” (загальна рамка джерел фінансування закладів культури). Субсидіарність у бюджетних рішеннях – Бюджетний кодекс.	Повноваження місцевого самоврядування у сфері культури – Закон “Про місцеве самоврядування в Україні”. Благодійність/діаспора/внески – Закон “Про благодійну діяльність та благодійні організації”.
Що потребує нормативного доопрацювання (ризик/прогалина)	Цільові відрахування від лотерей/гемблінгу “на спадщину” не є автоматичними: потрібні бюджетні рішення/цільові програми та механізм розподілу (щоб не суперечити чинним правилам доходів/видатків). Базові профільні закони: про лотереї та про азартні ігри.	Необхідні типові регіональні порядки: спільне користування обладнанням, міжустановчі угоди, регіональні стандарти метаданих (узгоджені з національними).	Потрібні прості й безпечні правила для: краудфандингу, авторських прав/ліцензій, зберігання персональних даних інформантів (усна історія). Базова правова рамка благодійності є, але процедури “під культуру в громаді” слід деталізувати локальними положеннями.
Ризики	Централізація може уповільнювати малі ініціативи; кіберризики “єдиного ядра”; ризик надмірної закритості даних у війні.	Ризик “різних стандартів” між областями; кадровий дефіцит; нерівність спроможності регіонів.	Ризик низької якості оцифрування/метаданих без методички; фрагментація локальних архівів; залежність від волонтерів.
Рекомендовані KPI	% об’єктів високого ризику, що мають цифровий паспорт; uptime реєстрів; кількість оцифрованих/задокументованих об’єктів у зоні бойових дій; сумісність метаданих.	кількість установ, підключених до регіональної програми; кількість виїздів мобільних лабораторій; кількість підготовлених фахівців; створені регіональні портали пам’яті.	кількість мікропроєктів; охоплення аудиторії; кількість зафіксованих носіїв НКС; кількість локальних маршрутів/AR-продуктів; частка матеріалів із коректними метаданими.

Ключова “точка зборки” моделі – єдині стандарти метаданих/якості та сумісність систем, без яких мікрорезультати громад і регіонів не конвертуються в національний цифровий ресурс.

Для того, щоб модель запрацювала, необхідно впровадити конкретні фінансові інструменти: ваучери на діджиталізацію; співфінансування (громада збирає 30% коштів через краудфандинг або місцевий бюджет, а держава/регіон дофінансовує решту 70%); податкові пільги (стимулювання меценатів, які вкладають кошти у «цифровий сейф» своєї громади).

В умовах війни ця модель повинна передбачати «швидкий шлях» – можливість миттєвого виділення коштів на екстрене оцифрування об'єктів у зоні безпосередньої загрози, минаючи складні бюрократичні процедури.

Отже, бгаторівнева модель перетворює діджиталізацію з «елітарного процесу» для великих столичних музеїв на масовий рух зі збереження національної ідентичності, що створює фінансовий фундамент для цифрової суверенності України.

Комплекс рекомендацій демонструє, що в умовах воєнного стану політика щодо культурної спадщини має перейти до моделі культурної стійкості, де діджиталізація виступає не допоміжним, а системоутворювальним механізмом: вона забезпечує облік і збереження, доказове документування втрат, безперервний доступ громадян і діаспори до культурного контенту, а також створює цифрові наративи, через які відтворюється й посилюється національна ідентичність.

Висновки до другого розділу

У результаті комплексного аналізу сучасного стану, викликів та пріоритетних напрямів актуалізації культурної спадщини в умовах воєнного стану було встановлено, що повномасштабна збройна агресія РФ актуалізувала спадщину як стратегічний ресурс національної стійкості та фундамент національної ідентичності українського суспільства.

Дослідження засвідчило катастрофічні масштаби шкоди, завданої культурному простору України: станом на кінець 2024–2025 років зафіксовано пошкодження або руйнування понад 1600 об’єктів культурної спадщини та більше 2400 об’єктів культурної інфраструктури. Найбільших втрат зазнали прифронтові та окуповані регіони – Харківська, Херсонська, Донецька та Запорізька області. Встановлено, що руйнування пам’яток є елементом «символічної війни», спрямованої на делегітимацію української суб’єктності та деформацію історичної пам’яті.

Визначено, що основними загрозами для спадщини у воєнний період є не лише прямі фізичні руйнування від обстрілів, а й незаконне переміщення (викрадення) культурних цінностей на окупованих територіях, деградація об’єктів через відсутність належної консервації, а також гострий кадровий та фінансовий дефіцит. Охорона спадщини трансформувалася в режим «кризового управління», де пріоритетними стали швидка фіксація збитків, евакуація та створення цифрових копій.

Обґрунтовано, що в умовах війни актуалізація спадщини перетворюється на інструмент культурної безпеки. Виокремлено ключові напрями цієї діяльності:

1. Деколонізація та декоммунізація: очищення публічного простору від імперських маркерів як засіб відновлення справедливості пам’яті.

2. Цифровізація: 3D-сканування та створення віртуальних реєстрів як гарантія виживання культурної інформації та засіб залучення молоді.

3. Музейна трансформація: перехід від моделі «сховища» до моделі соціокультурного інституту, що працює з ВПО, ветеранами та громадами, сприяючи соціальній консолідації.

4. Освітня інтеграція: включення теми спадщини у формальну та неформальну освіту для відновлення зв’язку поколінь та подолання колективної травми.

Доведено, що ефективна політика ідентичності потребує синергії між законодавчими нормами (Конституція, Закони про охорону спадщини, про

культуру, про національну ідентичність) та практичними діями громадського сектору та міжнародних партнерів (ЮНЕСКО).

Отже, культурна спадщина під час війни набула подвійного статусу: вона є об’єктом безпрецедентних атак і одночасно потужним чинником мобілізації суспільства. Подальший розвиток національної ідентичності залежить від здатності держави та громади перейти від моделі пасивного захисту до моделі культурної стійкості, де спадщина є живою основою для відбудови та міжнародної суб’єктності України.

ВИСНОВКИ

У межах першого розділу здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз феномену культурної спадщини як чинника формування національної ідентичності українського суспільства. Проведене дослідження дало змогу систематизувати основні наукові підходи, понятійні інтерпретації та методологічні інструменти, що застосовуються у вітчизняному гуманітарному дискурсі для осмислення взаємозв'язку між культурною спадщиною та ідентифікаційними процесами.

У підрозділі 1.1 встановлено, що в сучасній українській науці поняття «культурна спадщина» трактується як багатовимірна та міждисциплінарна категорія, яка охоплює матеріальні й нематеріальні надбання, інституційні механізми їх охорони, а також соціальні практики інтерпретації та використання. Проаналізовано еволюцію наукових підходів – від статичного розуміння спадщини як «залишку минулого» до її осмислення як динамічної, «живої» системи, інтегрованої у сучасні культурні, політичні та комунікативні процеси. Обґрунтовано, що культурна спадщина виступає не лише джерелом історичної пам'яті, а й символічним ресурсом, який забезпечує тяглість націєтворчих процесів і підтримує національну самоідентифікацію.

Окрему увагу приділено правовому виміру феномену культурної спадщини. Доведено, що законодавче визначення, закріплене у Законі України «Про охорону культурної спадщини», виконує системоутворювальну роль, поєднуючи дефініційну, класифікаційну, оціночну, охоронну та управлінську функції. Саме правова інституціоналізація культурної спадщини забезпечує її інтеграцію у державну політику, створює підґрунтя для збереження автентичності пам'яток та формує умови для їхнього суспільного використання як чинника національної ідентичності. Водночас підкреслено, що правові дефініції потребують доповнення культурологічними та соціальними інтерпретаціями, оскільки не повністю розкривають символічний

і комунікативний потенціал спадщини.

У підрозділі 1.2 здійснено аналіз основних теоретичних підходів до розуміння національної ідентичності в українському науковому дискурсі. Встановлено, що національна ідентичність розглядається як складний соціокультурний феномен, який формується на перетині історичної пам'яті, культури, мови, соціальних практик і політико-правових чинників. Історичний, культурологічний, соціологічний, політико-правовий та етнокультурний підходи по-різному акцентують механізми формування ідентичності, однак у сучасних умовах найбільш продуктивним визнається інтегративний підхід, що поєднує ці виміри. Доведено, що культурна спадщина у цій системі виступає одним із ключових елементів, який забезпечує символічну єдність спільноти, легітимує національні наративи та сприяє соціальній консолідації, особливо в умовах суспільних криз і воєнних викликів.

Підрозділ 1.3 був присвячений методологічним підходам до дослідження впливу культурної спадщини на національну ідентичність. Обґрунтовано доцільність застосування багаторівневої методології, яка поєднує історико-пам'яттєвий, соціально-психологічний та комунікативно-дискурсивний підходи. Показано, що комунікативно-дискурсивний підхід дозволяє операціоналізувати «вплив культурної спадщини» через аналіз фреймів, наративів і лексичних індикаторів, які функціонують у медіа, освіті та публічній історії. Саме в цих сферах спадщина перетворюється з об'єкта охорони на активний інструмент конструювання колективного «ми», формування історичної пам'яті та національної самосвідомості.

Узагальнюючи результати розділу, можна стверджувати, що культурна спадщина в сучасному українському контексті є не лише історико-культурним надбанням, а стратегічним ресурсом національного розвитку, культурної безпеки та суспільної стійкості. Її вплив на формування національної ідентичності реалізується через поєднання матеріальних і нематеріальних форм, правових механізмів охорони, інституційних практик і комунікативних

дискурсів. Саме така комплексна перспектива створює методологічне підґрунтя для подальшого емпіричного аналізу ролі культурної спадщини у процесах консолідації українського суспільства та протидії сучасним культурним ідентифікаційним викликам.

У межах другого розділу здійснено комплексний аналіз сучасного стану збереження культурної спадщини України в умовах воєнного стану, а також окреслено пріоритетні напрями її актуалізації та роль діджиталізації у процесах формування національної ідентичності. Узагальнення матеріалів підрозділів 2.1–2.3 дозволяє сформулювати низку концептуальних і прикладних висновків.

По-перше, повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні за масштабами втрати об’єктів культурної спадщини та культурної інфраструктури, що мають не лише матеріальний, а й глибокий символічний вимір. Руйнування пам’яток, музеїв, бібліотек і закладів культури виступає елементом цілеспрямованої політики «символічної війни», спрямованої на підрив історичної пам’яті, культурної тяглості та національної суб’єктності українського суспільства. У цьому контексті культурна спадщина постає як стратегічний ресурс національної стійкості, соціальної консолідації та відтворення колективної ідентичності.

По-друге, аналіз емпіричних даних свідчить, що в умовах воєнного стану система охорони культурної спадщини функціонує в режимі кризового управління. Фізичні руйнування, окупація частини територій, обмежений доступ до об’єктів, дефіцит ресурсів і фахових кадрів, а також ризики незаконного переміщення культурних цінностей істотно ускладнюють виконання традиційних охоронних функцій. Водночас саме війна актуалізувала необхідність посилення обліку, документування та верифікації втрат як передумови подальшого відновлення, реституції та міжнародно-правової відповідальності держави-агресора.

По-третє, у розділі обґрунтовано, що в умовах війни охорона культурної спадщини не може обмежуватися виключно консерваційно-реставраційними

заходами. Вона має поєднуватися з активною політикою актуалізації спадщини, спрямованою на включення матеріальних і нематеріальних культурних надбань у сучасні соціокультурні практики. Такі практики виконують ідентифікаційну, комунікативну та мобілізаційну функції, сприяючи зміцненню національної і громадянської ідентичності, формуванню відчуття спільної долі та відповідальності за культурне надбання.

По-четверте, систематизація пріоритетних напрямів актуалізації культурної спадщини показала, що їх ефективність можлива лише за умови комплексного та взаємопов'язаного підходу. Базовими виступають документування втрат, кризовий (превентивний) захист і управління ризиками, які забезпечують «мінімум виживання» спадщини. Водночас комунікаційне ядро (музеї, освіта, медіа), процеси деколонізації та переозначення місць пам'яті, підтримка нематеріальної спадщини й громадоцентричних ініціатив формують символічний і ціннісний вимір національної консолідації. Нормативно-правове поле України, включно з конституційними гарантіями, спеціальним законодавством у сфері культури та спадщини і законодавством про воєнний стан, створює необхідні інституційні рамки для реалізації цих напрямів.

По-п'яте, діджиталізація процесів збереження та популяризації культурної спадщини в умовах військових дій набуває статусу функціональної необхідності. Оцифрування, 3D-фіксація, створення цифрових архівів і платформ забезпечують збереження доказової та інформаційної бази, безперервність доступу до культурних цінностей, а також розширюють можливості комунікації з внутрішньою та зовнішньою аудиторією. У символічному вимірі цифрова спадщина виступає важливим інструментом підтримки «уявленої спільноти», збереження культурної пам'яті та протидії інформаційним маніпуляціям і привласненню української культурної спадщини.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в умовах воєнного стану культурна спадщина України трансформується з об'єкта виключно охоронної

політики у багатовимірний ресурс національної ідентичності, суспільної стійкості та державотворення. Її збереження та актуалізація набувають стратегічного характеру та потребують інтеграції охоронних, управлінських, освітніх, комунікаційних і цифрових інструментів. Висновки розділу створюють методологічне підґрунтя для подальшого дослідження механізмів відновлення культурної спадщини та її ролі у післявоєнній реконструкції та розвитку українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 1255 пам’яток культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець грудня 2024 року. Міністерство культури України. URL: https://mincult.gov.ua/news/1255-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-grudnya-2024-roku/?utm_source=chatgpt.com

2. 1612 пам’яток культурної спадщини та 2427 об’єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. 07.11.2025. URL: https://mincult.gov.ua/news/1612-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2427-ob/

3. 2024 об’єкти культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію. Міністерство культури України. 05.08.2024. URL: https://mincult.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/?utm_source=chatgpt.com

4. 3D пам’ятки: технологія створення цифрових версій об’єктів культури. Міністерство культури України. Цифровий розвиток. 16.05.2024. URL: https://mincult.gov.ua/news/3d-pamyatky-tehnologiya-stvorennya-czyfrovyh-versij-obyektiv-kultury/

5. Andreichuk, N. Cultural semiotics: towards the notion of cultural semiosis. *Studia Philologica*, 2015 (1). URL: https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/71

6. Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2025 р. № 293-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text

7. Google Arts & Culture. Україна поруч. URL: https://artsandculture.google.com/project/ukraine?hl=uk

8. Prott, L. Problems of Private International Law for the Protection of the

Cultural Heritage, Recueil des Cours. Hague: Academic de Droit. 1989. Vol. 5. P. 224–317

9. Бевз Т., Василевська Т. Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації. *Політичні дослідження / Political Studies*, 2025. (1 (9), 116–136. URL: http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/334286

10. Бірьова О. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2023. 26(5), 90–94. DOI: https://doi.org/10.15421/1723106.

11. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах. Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2022. Вип. 30. С.17–22.

12. Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву). *Український географічний журнал,* 2022. 2(118), 73-81. DOI: https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073.

13. Бюджетний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-17?utm_source=chatgpt.com#Text

14. Вінков В. Ю. Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 12. С. 138–150.

15. Возний І. Захист культурної спадщини України в контексті російсько-української війни. *Український історичний журнал*. 2025. № 1 (580). С. 96-120. URL: https://doi.org/10.15407/uhj2025.01.096

16. Воронкова В.Г., Андрюкайтене Регіна, Нікітенко В.О. Публічне управління та адміністрування як напрям розвитку теорії складних систем у контексті викликів цифрового суспільства. Державне управління та адміністрування в контексті цифрового суспільства: колективна монографія / Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь, 2020. С.6-21. URL:

http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13157/1/monograf-publ-upravl-6.07.20-1.pdf

17. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с. ISBN 978-966-397-250-3. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/6591

18. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О., Череп А.В., Череп О.Г. Європейська гуманістична візія в управлінні людським розвитком як основа досягнення прогресу. Modern trends in science and practice. Volume 1 : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2021. 174 p. С.24-30. DOI: 10.51587/9781-7364-13302-2021-005-24-33

19. ВоропаєваТ., Авер'янова Н. Колективна ідентичність громадян України як чинник консолідації українського соціуму. Матеріали конференцій МЦНД, (09.06.2023; Івано-Франківськ, Україна), 200–205. URL: https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/621

20. Газіна І. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ. 2008. 20 с.

21. Галуха Л.Ю. Роль українських інтелектуалів у формуванні національної ідеї в XIX столітті. *Вісник науки та освіти.* 2025. №3. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-2034-2048

22. Галуха, Л. Ю. Вплив історичних подій XX століття на формування національної ідентичності в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. No 12 (30). С. 1156–1172.

23. Горбул Т. О. Діджиталізація культурної спадщини в україні: аналіз особливостей в контексті розвитку цифрової культури. Культурологічний альманах. Вип. 4, 2023. DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.29

24. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Вип.2. С.143-155. URL:

http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90416/86175

25. Грач М., Поліщук Л. Війна і спадщина: досвід збереження культурної ідентичності. *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications.* 2023. № 19. С. 43-53. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/dec/32838/polishchuk.pdf

26. Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* № 2. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 10-16

27. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про культурну різноманітність» 994_675. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_675#Текст

28. Демиденко Н. Вплив національної культури на формування національної ідентичності у глобалізованому світі. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.); у 2 ч. Дніпро: ДДУВС. Ч. ІІ. С. 699–701.

29. Денисюк Ж.З. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*, 2025 (1), 309–315. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35

30. Деякі питання діяльності підрозділів з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації центральних та місцевих органів виконавчої влади та заступників керівників центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 194. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/194-2020-%D0%BF?utm_source=chatgpt.com#Text

31. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних

електронних реєстрів в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF/ed20230201?utm_source=chatgpt.com#Text

32. Добровольська В. В. Цифровізація культурної спадщини України в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2025. № 2. С. 22–29. DOI: 10.32461/2409-9805.2.2025.350074

33. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-51479

34. Етнос і соціум / відпов. ред. Б. Попов. Київ : Наукова думка, 1993. 165 с.

35. Зайцев М.Є., Демченко Р.В., Володченков О.П. Диджиталізація публічного управління в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування»*, 2025. (3), 44–48. URL: https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2025.3.6

36. Закон України «Про авторське право і суміжні права». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 57, ст.166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

37. Закон України «Про громадянство України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 13, ст.65. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

38. Закон України «Про доступ до публічної інформації». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

39. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, ст.81. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text

40. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону

пропаганди їхньої символіки». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text

41. Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст.168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text

42. Закон України «Про медіа». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №№ 47-50, ст.120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text

43. Закон України «Про музеї та музейну справу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, ст. 191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text

44. Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 37, ст.277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text

45. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

46. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 46, ст.116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text

47. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

48. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

49. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» № 132-17. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 16, 153. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/132-17

50. Злобіна О. Тенденції змін національно-громадянської ідентичності

під час війни: наративний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2024, №2. URL: https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-3/2024-3-full.pdf

51. Іванова Н., Пестрецова О. Правові аспекти збереження культурної спадщини в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.* 2022. Вип. 64. С. 28-42. DOI: https://doi.org/10.15407/np.64.028

52. Ініціатива з оцифрування та поширення культурної спадщини України: нові підходи та міжнародна співпраця. Інститут археології НАН України. URL: https://iananu.org.ua/novini/mizhnarodna-spivpratsya/1401-initsiativa-z-otsifruvannya-ta-poshirennya-kulturnoji-spadshchini-ukrajini-novi-pidkhodi-ta-mizhnarodna-spivpratsya

53. Картузов К., Мустяца Н. Ініціативне документування війни: досвід державного архіву Миколаївської області. Статті та повідомлення. 2025. DOI 10.47315/archives2025.344.056

54. Касьянов Г. В. Націогенез українців у сучасній історіографії: версії. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.* 2001.Випуск 3. Харків: Майдан, С. 82-100. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kasianov/Natsiohenez_ukraintsiv_u_suchasnii_istoriohrafii_versii.pdf?PHPSESSID=sph42pibdr2h5ckpjn93o868v6

55. Кирилюк О. Символічна креативність та соціальна естафета як чинники української національної резистенції. *Філософія та гуманізм.* 2020. Вип. 2 (12). 45. С. 45–55.

56. Кислюк К. Українська ідентичність: історико-культурні ретроспективи та сучасні перспективи. *Філософська думка.* 3. 2018. С. 48–65.

57. Ковтун М., Горінов П. Політичні ідентичності ветеранських організацій в сучасній Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2024. Випуск 3 (75). С. 29–35.

58. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69

59. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

60. Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка / Відп. ред.: Р. Голик, Г. Дидик-Меуш; авт. колектив: Р. Голик, І. Орлевич, Г. Дидик-Меуш, Н. Колб, Н. Мисак, П. Артимишин, Е. Казан. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. 150 с. URL: https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=907&utm_source=chatgpt.com

61. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України Наказ Міністерства освіти. і науки України 06 червня 2022 року № 527. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text

62. Копієвська О.Р. Культурна функція держави в контексті національного державотворення: монографія. К.: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2010. 272 с. URL: https://library.vn.ua/downloads/kopievska-o.-kulturna-funkcziya-derzhavi.pdf

63. Корольчук О. Л. До питання національної ідентичності як фактору формування культури національної резільєнтності. *InterConf. Scientific research in XXI century.* 2020. С. 114–118.

64. Кот С. І. «Культурні цінності»: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. *Праці центру пам'яткознавства: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 20. С. 10–27.

65. Кулиняк М. А. Цифрова культурна спадщина як феномен цифрової культури. Культурологічний альманах. 2022. Вип. 3. С. 218–227. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.28

66. Культурна спадщина та ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття (до 33-річчя Незалежності України) / матеріал підготували Г. Скрипник, О. Головко, Н. Стішова, О. Коломийчук. Народна творчість та етнологія, 2024. 3 (403), 99–119. URL: https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2024/3/publications/99.pdf?utm_source=chatgpt.

com

67. Культурна спадщина та національна безпека: аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 58 с URL:. https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08

68. Культурна спадщина. Через російську агресію в Україні постраждали 872 пам’ятки культурної спадщини (09.01.2024). Київ: Міністерство культури та інформаційної політики. URL: https://mcip.gov.ua/news/ cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/.

69. Купрійчук В.М. Роль національної культурної спадщини у формуванні української ідентичності / Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти: монографія / В.П.Трощинський, В.А.Скуратівський, Н.П.Ярош та ін.; за заг. ред. В.П.Трощинського. Київ: НАДУ, 2018. 256 с. С.78-106. URL: https://eprints.zu.edu.ua/34755/1/2.pdf?utm_source=chatgpt.com

70. Литвиненко А. Про мовно-культурну самоідентифікацію в молодіжному середовищі зрусифікованого міста. *Урок української*, 2007. № 7-8. С.8–11.

71. Личковах В. До аналізу мистецької семіосфери в українській етнокультурі. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 2022. *38*, 64–70. URL: https://doi.org/10.35619/ucpmk.v38i.469

72. Логвіненко К.О. Цифрові фотоархіви як чинник збереження культурної спадщини й формування національної ідентичності в Україні. *Культурологічний альманах*, 2025 (2), 426–431. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.51

73. Мазур Т. В. Охорона культурної спадщини в Україні: історико- й теоретико-правове дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Київ, 2021. URL:

https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e727e501-ec0d-4536-b903-709ed7ca8f67/content

74. Методика та алгоритми створення 3D моделей об’єктів культурної спадщини : монографія / [Ковальчук І.П., Євсюков Т.О., Шевченко О.В., Опенько І.А., Колеснік Н.А., Куценко О.О., Рудякевич Д.О., Стрельченко Л.В., Михайлик К.О., Матвійчук Д.Ю., Юхимюк В.О.]; за науковою редакцією професора Ковальчука І.П. Київ: ФО-П Білецький Р.Г., 2025. 169 с. URL: https://agrarmedia.com/images/PDFs/2025/monograf_kovalchuk_5.pdf

75. Міщенко М.О. Охорона нерухомих об’єктів культурної спадщини в умовах агресивної війни: теоретико-практичні аспекти. *Культурологічна думка.* 2023. №23. DOI: https://doi.org/10.37627/2311-9489-23-2023-1.168-177

76. Мокрій Д. Поняття «нематеріальної культурної спадщини» у працях сучасних українських дослідників. *Наукові праці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*, 2024. 49 , 130-137. URL: https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-49-130-137

77. Москвяк Я. Діджіталізація як інструмент збереження нематеріальної культурної спадщини юнеско в україні в умовах післявоєнного відновлення. *Development Service Industry Management*, 2023. 4, 21-28. URL: https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4(3)

78. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nahorna_Larysa/Istorychna_pamiat_teorii_dyskursy_refleksii.pdf?

79. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Міністерство культури України. Культурна спадщина. Нематеріальна культурна спадщина*. URL: https://mincult.gov.ua/kulturna-spadshchyna/natsionalnyy-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/?utm_source=chatgpt.com

80. Новосад М. Г., Білоус С. І., Терешкун О. Ф., Борисевич Л. В. Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема:

філософсько-культурологічний аспект. *Освітній дискурс: збірник наукових праць.* 2022. 39(1-3). DOI: 10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5

81. Опанасюк Т. А., Кузьма Т. М. Російсько-українська війна як каталізатор національної ідентичності: історичний та сучасний контекст. *Вісник науки і освіти.* 2024. No 7 (5). С. 1433–1445.

82. Павліченко Є. О. Репрезентація національної ідентичності в сучасній візуальній культурі. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»). Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2024. URL: https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/diser/pavlichenko/pavlichenko_diser.pdf?utm_source=chatgpt.com

83. Перов Д. А. Культурна спадщина та національна ідентичність: протидія втрати в умовах воєнного конфлікту. *Культурологічний альманах*. 2024.. Вип. 3 (11). DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.27

84. Пов'язані документи (1367-2024-п). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/l540711?utm_source=chatgpt.com

85. Поліщук Р. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації. (Дис. канд. філософ. наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів. 2017. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_polishchuk.pdf.

86. Портнов Андрій. Велика Вітчизняна війна» в політиках пам’яті Білорусі, Молдови та України: кілька порівняльних спостережень. URL: https://www.uamoderna.com/images/archiv/15/14_UM_15_SovietSpadshchyna_Portnov.pdf?utm_source=chatgpt.com

87. Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 25 серпня 2023 року № 449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-23#Text

88. Порядок проведення окремих видів робіт на об’єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2022 р. № 1342 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2025 р. № 1237). https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1342-2022-%D0%BF?utm_source=chatgpt.com#Text

89. Пошкоджені культурні пам'ятки в Україні підтверджені ЮНЕСКО. URL:https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damaged-cultural-sites?hub=180699

90. Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України : Наказ Міністерства культури України від 11.12.2017 р. № 1319. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18

91. Про музеї та музейну справу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, ст. 191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text

92. Рачков Євген. Нематеріальна культурна спадщина України під час війни: проблеми збереження, управління та популяризації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія "Історія".* 2024, №65. С. 228-256. URL: https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-10

93. Реєнт О., Денисенко Г. Культурна спадщина України в умовах російсько-української війни: виклики та наслідки збройної агресії. *Український історичний журнал*, 2024. (6), 44–65. URL: https://doi.org/10.15407/uhj2024.06.044

94. Резнік О. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2022. URL: https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsiv?utm_source=chatgpt.com

95. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД. 2022. 532 с.

96. Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та

фольклору від 15.11.1989 р. URL: https://etnoua.info/novyny/rekomendacija-oon-prozberezhennja-folkloru/

97. Рогожа М. Збереження культурної спадщини України в умовах війни: практики міжнародної взаємодії. *Українські культурологічні студії*. 2023. 1 (12): 10-14. https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).02.

98. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила». 2020. 364 с.

99. Сапожнік О. В. Культурологічний зміст поняття ідентичності. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. Випуск 35. DOI: https://doi.org/10.32461/179751

100. Соціальна психологія в Україні: довідник / за ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. І.І. Ревера, С.Є. Фіськович ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Вид. друге, перероб. і допов. Київ : Талком, 2019. 324 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/text-all16062020ok.pdf?utm_source=chatgpt.com

101. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Хвиля 2025 року. Зміни у громадській думці впродовж війни. *Інститут соціології НАН України.* 2025. https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/presentation_monitoring_2025.pdf

102. Степанов В. Ю. Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. *Культура України*, 2017. (48). URL: https://ku-khsac.in.ua/article/view/59690.

103. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf?utm_source=chatgpt.com

104. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

105. Струкевич, О. К. Українська «нація до націоналізму»: пошуки критеріїв ідентичності в Україні - Гетьманщині XVIII ст. *Український історичний журнал*, (6), 1999. 17–33. URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/23171

106. Тарангул Л.М., Чернікова І.В., Дрогомирецька Л.Р. Збереження історико-культурної спадщини україни як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах.* 2024. Вип. 1 (9), DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18

107. Титова О. М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2009. Вип. 16. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8a43eb96-5477-4681-afd7-74b79c8e0bfe/content

108. Трач Ю. Культурна спадщина в Україні: ініціативи щодо збереження та оптимізації захисту. *Питання культурології*, 2025. (45), 194–209. URL: https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325054

109. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ: «Компрінт». 2024. 232 с. URL: https://surl.li/zmkhxf

110. Федотова О. О., Галуха Л. Ю., Верезомська С. Ж. Щодо формування української національної іден-тичності під впливом історичних подій XX століття. *Вісник гуманітарних наук.* 2024. No 1. URL: https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/3/3.

111. Фещенко І. О. Історичні маніпуляції як інструмент нівелювання української ідентичності крізь призму російсько-української війни. *Вісник науки і освіти*. 2024. No 10 (28). С. 1575–1583

112. Цюк Н.В. Механізми публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І.*

Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. Том 35 (74) № 3 2 Том 35 (74) № 3. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/15

113. Чернікова І.В. Діджиталізація процесу збереження та популяризації об'єктів культурної спадщини України в умовах військових дій. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації», 27–28 листопада 2025 р. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/33d2c3c8-b90f-4231-93ba-6c2c257b15c7/content

114. Чмихов М.О. Давня культура: навчальний посібник. Київ : Либідь, 1994. 288 с.

115. Чорна Наталія. Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання. Серія: Історія. 2021. Вип. 36. DOI: https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-36-67-74

116. Шевченко О. Національна ідентифікація Я-образу особистості: автореф. дис. … канд. психол. наук, Київ : 2005. 20 с.

117. Шимкова І., Зузяк Т., Марущак О. Особливості вивчення збереження культурної спадщини під час воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2024. Вип. 73, том 3. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/73_2024/part_3/28.pdf

118. Яковлев О. В. Семіотика як методологія дослідження культурного простору України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2015_2_18.